

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

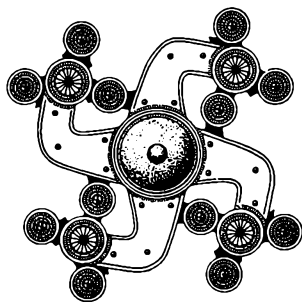
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ÅRBOG 1987-88

ÅRB OG 1987-88

19. ÅRGANG

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune

Udgivet af Historisk-topografisk Selskab
for Gladsaxe Kommune

*Selskabet retter herved en tak til vore skribenter
og til Gladsaxe Kommune for økonomisk støtte*

Omslagsbillede: »Bondehaven« anno 1917

Bomærke: Jordfund fra Højgården 1905

Redaktion: *Kirsten Havelund Strøm
Ebbe Fels
Arne J. Hermann
Hjejl Resen Steenstrup
Erik Starup*

Grafisk tilrettelæggelse i samarbejde med:
Erik Starup

ISSN 0440-9809

Indhold

Forord	5
Gladsaxe Kommune omkring 1820	7
Kongens bønder i Gladsaxe og landboreformerne Af Jørgen Dieckmann Rasmussen	9
Svanerne på Kurstien Af Ib Spang Olsen	37
Fra det gamle Buddinge Af Daisy Froberg	41
En bagsværdreng fortæller Af Arne Valdemar Viholt	55
Personalia	78

SELSKABETS PUBLIKATIONER

Gladsaxe-bogen 1. Af *C.L.B. Cramer*. 2. oplag 1979.

Gladsaxe-bogen 2. Af *Mogens Lebech*. 1. oplag 1971.

Medlemspris for hver publikation:

Hft. kr. 46,00, ib. kr. 57,50. Gladsaxe-bogen 2 fås kun hæftet.

Andre:

Hft. kr. 62,10, ib. kr. 74,75. Gladsaxe-bogen 2 fås kun hæftet.

Årsskrift	1968: kr. 11,50
	1969: kr. 11,50
	1970: kr. 11,50
	1971: kr. 11,50
	1972: kr. 14,00
	1973: kr. 18,00
	1974: kr. 18,00
	1975: kr. 21,00
	1976: kr. 29,00 (for medlemmer kr. 22,00)
	1977: kr. 32,00 (for medlemmer kr. 24,00)
	1978: kr. 36,00 (for medlemmer kr. 27,00)
	1979: kr. 48,00 (for medlemmer kr. 36,00)
	1980: kr. 48,00 (for medlemmer kr. 36,00)
	1981: kr. 56,00 (for medlemmer kr. 42,00)
	1982: kr. 56,00 (for medlemmer kr. 42,00)
	1983: kr. 56,00 (for medlemmer kr. 42,00)
	1984: kr. 80,00 (for medlemmer kr. 60,00)
	1985-86: kr. 80,00 (for medlemmer kr. 60,00)

Folketællingen 1787: kr. 60,00 (for medlemmer kr. 45,00)

Postkort: 1 sæt enkelte kr. 18,00 (for medl. kr. 11,00)
1 sæt dobbelte kr. 32,00 (for medl. kr. 18,00)

Kontingent:

Enkeltmedlemmer: kr. 50,00

Husstande: kr. 70,00

Foreninger, firmaer og institutioner: kr. 140,00

For pensionister og unge under uddannelse ydes en nedsættelse på kr. 10,00 i ovennævnte beløb.

Kontingent og betaling for publikationer sendes til:

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, postgiro 6 48 34 37,
kasserer Birte Madsen, Buegården 19, 2. tv., 2880 Bagsværd. Tlf 01 69 53 33.

Selskabet er medlem af S sammenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger.

Forord

Gladsaxes historie er lang – faktisk helt tilbage til den ældre stenalder – ca. 10.000 år. Men det vi ved noget mere konkret om, indskrænker sig til de seneste århundreder.

1988 fejrede hele nationen 200-året for stavnsbåndets ophævelse. I Gladsaxe har vi grund til at mindes, at man faktisk her var et hestehoved foran, idet vore forfædre som »kongelige bønder« kunne nyde godt af de kongelige privilegier i modsætning til den af herremand og godsejere undertrykte almue.

I denne årbog fortæller arkivar Jørgen Dieckmann-Rasmussen om vanskelighederne ved udskiftning og udflytning. Det gamle landsbyfællesskab skulle opløses, en nyordning, som mange af de gamle bønder mødte med uvilje. Snart erkendte dog også menigmand, at det betød et storslået fremskridt for bondestanden.

Samtidig bringer vi tre personlige erindringer fra den ikke så fjerne lokalhistorie.

Afdøde Arne Valdemar Viholt var levende interesseret i lokalsamfundet, som han ved gentagne lejligheder skrev om i den lokale presse. Hans erindringer fra 1920'erne og 1930'erne rummer både varme og humor og fører os ind i et spændende kapitel af Gladsaxes historie.

Daisy Froberg beretter for os om det gamle Buddinge, som det så ud omkring 1920 og fremefter. Mange detaljer fra denne nu helt forsvundne bydel kan lægges som brikker i det lokalhistoriske puslespil.

Fra den lidt nyere historie fortæller vort Selskabs gode ven, tegneren og forfatteren Ib Spang Olsen, om, hvorledes svanerne i hans baghave ved Kurstien i Bagsværd, trodsede menneskenes onde anslag og sejrede over civilisationens fremtrængen.

Disse lokalhistoriske skildringer vil forhåbentlig inspirere andre Gladsaxeborgere til at gribe pennen. I så fald er vi altid interesserede, og ingen skal holde sig tilbage for det rent formelle. Vi skal nok stå bi med råd, dåd og vejledning ved den konkrete udformning.

*Med venlig hilsen
Redaktionen*

Gladsaxe Kommune, som billedet tegnede sig omkring 1820

I Bagsværd ses alle gårdene samlet nord for Frederiksborgvej omkring nuværende Bindeledet/Aldershvilevej. Af udflyttergårde er markeret Nybrogård (anført som »Nye-gaard«), Kongshvile og Højgården.

I selve Gladsaxe, hvor »Gladsaxe-plateauet« er klart markeret, ses udflyttergårdene Søgård (ved nuværende Krogshøjvej), Tornehøjgård og Grønnegård. Ved den gamle Frederiksborgvej (nuværende Gammelmosevej) ses på grænsen til Bagsværd og Lyngby: Christianslyst (her »Gyldendal«) og Stengård.

I Mørkhøj ses udflyttergårdene Pilegård (helt mod syd) og nord derfor Lillegård og Torvegård (begge uden navneangivelse). På vejen mellem Mørkhøj og Gladsaxe lå det lave område Ladmosen (her »Lamose«) hvor der senere blev losseplads og rotteeldorado (hvor Columbusvej ligger i dag).

I sognets største by, Buddinge, ses bebyggelsen koncentreret omkring den nuværende rundkørsel, hvor husene dels ligger langs den gamle Frederiksborgvej (nuværende Søborg Hovedgade/Buddingevej) og dels ad bygaden, der svarer til Tinghøjparken/Telefonvej. Udflyttergårdene fra Buddinge lå næsten alle i den allersydligste del – Hyldegård og Lundegård, hvor Høje Gladsaxe er i dag, Marielyst, Søborggård, der lå ved Runebergs Allé, Grønnegård på Holmevej, Lauggård ved Gladsaxevej/Maglegårds Allé og Maglegård ved Maglegårds Alle/Grønnemoseallé.

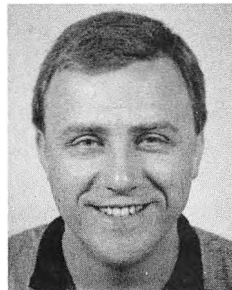
På kortet er der med stjerner angivet et stort antal oldtidshøje, hvoraf de fleste desværre er blevet sløffet. Blandt de markerede ses Tinrehøj (eller »Tinderhøj«), der lå vest for Stengårds Allé mellem Knuds og Svends Allé, Maglehøj, der lå mellem Gladsaxe Møllevej og Rugmarken (men efter beliggenheden må det være »Espehøj«, der er markeret. Den er bevaret og ligger i haverne til dobbelthuset Gladsaxe Møllevej 159 A og B), og Haslehøj, der lå mellem Hvedemarken og Stubmarken. Lige øst for Gladsaxe By ligger Bavnehøj, som i dag kendes som »Kirsebærhøj«, der er bevaret og ligger i haverne til dobbelthuset Ærtemarken 89-91. Sneglehøj ved grænsen til Herlev er frit tilgængelig ved Turbinevej, og Garhøj på Holmevej ligger i et lille grønt område, mens Tinghøj forsvandt, da man i 1880'erne skulle anlægge Thinghøj Batteri som led i Københavns Landbefæstning. Den lå, hvor fjernsynsmasten blev rejst i 1955, mens batteriet ligger på Dyrups grund. Kieldshøj lå, hvor Grønnemose Allé ender, ved Højvangen/Vandledningsvejen.

Generalkvartermesterstabskort. Målt ca. 1820.

Fig. 1. Et kig ind i fremtiden. (Motiv fra »Kongen bød«).

Kongens bønder i Gladsaxe og landboreformerne

Af Jørgen Dieckmann Rasmussen

Gladsaxe er i dag en af Københavns forstæder præget af boligbebyggelse og med en helt anderledes erhvervsmæssig, økonomisk og social struktur end for blot 50 år siden.

Større er forskellen naturligvis tilbage til landboreformernes tid i 1700-årene. Ved folketællingen i 1787 var indbyggertallet 922 personer fordelt på 203 husstande. Buddinge var størst med 82 husstande og 359 indbyggere, dernæst kom Bagsværd med 49 husstande og 236 indbyggere, så Gladsaxe med 45 husstande og 197 indbyggere, og mindst var Mørkhøj med 27 husstande og 130 indbyggere.

De fleste af sognets beboere hørte i datidens standssamfund til bondestanden, som den samtidige jurist Jacob Mandix i sin håndbog i den danske landvæsensret definerede som de, der »bebor og bruger upriviligerede gårde, steder eller huse på landet, såvel som dem, som på landet ernærer sig ved den slags håndarbejder, som kan henføres til landbruget eller ved de på landet tilladte håndværkere, når de ikke bevisligen er af nogen anden være sig øvrigheds-, lærer-, embedsmands-, adel- eller borgerstand . . . Kortere, men næppe ganske adækvat kan man definere ordet bønder således, at derved forstås folk, som bo på landet og ikke kan henføres til nogen anden stand«¹⁾.

Inden for bondestanden dominerede gårdmændene økonomisk og socialt. Der var 64 gårde i Gladsaxe Sogn. Flest var der i Buddinge med 23, dernæst fulgte Gladsaxe med 18, Bagsværd med 13 og mindst var Mørkhøj med 10 gårde. Talmæssigt var husmændene flest. De havde ingen matrikuleret jord at leve af og måtte derfor ernære sig på anden vis. Nogle var daglejere hos bønderne, andre var håndværkere (stenhuggere, hjulmagere, smede, brolæggere, skomagere, snedkere, vævere o.s.v.). En del husmænd har formodentlig også haft arbejde i København.

I 1700-tallets Gladsaxe var der ikke mange personer uden for bondestanden. Der var sognepræsten, degnen, nogle enkelte officerer og ikke mindre end tre skoleholdere. At der overhovedet fandtes skoleholdere og tilmed hele tre, er et af flere tegn på, at Gladsaxe Sogn i 1700-tallet måske ikke umiddelbart er helt så typisk, som det i beskrivelsen ellers hidtil har taget sig ud.

Rytterdistrikt

Nogle af de specielle træk er affødt af, at Gladsaxe sammen med adskillige andre sogne i Københavns Amt omkring 1720 blev udlagt til ryttergods under kronen.

Idéen til oprettelse af rytterdistrikter opstod under Store Nordiske Krig, hvor der dels havde vist sig mangel på penge til krigsførelse, dels tegn på at rytteriets hidtidige udformning og struktur, der byggede på ryttere som kom fra strøgods rundt omkring i landet, ikke længere var hensigtsmæssig. Endelig havde krigen vist, at Sverige nu var hovedfjenden, hvorfor forsvaret af strategiske grunde burde koncentreres mod øst.

Nyordningen af rytteriet gennemførtes i perioden 1715-1720. Kronen samlede sine ryttergodsbesiddelser i tre tætte grupper i Jylland og en på Fyn og forlagde dermed tyngdepunktet fra sine vest- og midtsjællandske besiddelser fra nord til syd. I alt blev der oprettet 12 nye rytterdistrikter à 700 rytterportioner, fordelt med – som nævnt – tre distrikter i Jylland og et på Fyn, mens de resterende otte fordeltes med seks på Sjælland, et på Lolland og et på Falster²⁾. I alt ejede kronen ca. 61.000 af de 67.000 tdr. htk. bøndergods, der blev udlagt til rytterdistrikter. Uden for de nye rytterdistrikter bortsolgte kronen ca. 28.000 tdr. htk. bøndergods³⁾.

Nyordningen betød en militærhistorisk nyskabelse, idet rytteriet blev forlagt til eksisterende kongelige ladegårde inden for distrikterne, og ladegårdenes marker blev udlagt til rytteriets underhold. Rytterbønderne, der var fæstere under kronen, fik deres jord opdelt i rytterportioner à 8 tdr. htk. efter rytterforordningen af 10. august 1695. Dermed slap de for alle afgifter, landgilde, udskrivning, soldaterhold, indkvartering og alle kontributioner mod at udrede de omtalte rytterportioner. Hver portion havde en værdi af ca. 32 rdl. Husmændene skulle lægges til portionerne, således at de beholdt de huse, de boede i, men måtte afgive deres jordtilliggende samt i husleje svare 4 mark årlig pr. fag. Der påhvilede ikke rytterbønderne avlingshoveri, og de skulle ikke yde indfæstning ved overtagelsen af fæstegårdene. Kronens rytterbønder var i mange henseender gunstigere stillet end deres standsfæller på privatejet gods.

Et af de nye distrikter var det københavnske rytterdistrikt. Det dækkede den østlige del af Københavns Amt indtil to mil vest for København. Følgende sogne hørte under distriktet: Ballerup, Brøndbyvester, Brøndbyøster, Brønshøj, Farum, Ganløse, Gentofte, Gladsaxe, Glostrup, Herlev, Herstedvester, Hvidovre, Kirkeværløse, Ledøje, Lyngby, Måløv, Rødovre, Slagslunde, Tranegilde by i Ishøj Sogn og Vallensbæk. Ryttergodset udgjorde i alt 5.608 tdr. reduceret htk. bøndergods og 572 tdr. htk. hovedgårdstakst⁴⁾.

Interessen for de nyindrettede ryttergodser holdt sig imidlertid ikke i mange år. Regenskifte og lavkonjunkturer omkring 1730 var medvirkende faktorer.

Fig. 2. Afsløring af Frihedsstøtten i 1797. (Motiv fra »Kongen bød«).

Nedbrydningen af rytterdistriktsordningen begyndte med forordningen for kornskatten for år 1732. Den fastslog, at proprietær- eller andet benificeret gods, som hidtil havde været inddraget under rytterdistrikterne, fra 1732 skulle svare samme skatter lige med andet proprietærgods og fra samme tidspunkt udgå af rytterdistrikternes jordebøger. Året efter tog man skridtet fuldt ud med forordningen om kornskatten for år 1733, idet den slog fast, at rytterbønderne på det »ufri« jordegods (dvs. kronens gods) skulle svare skatter og landgilde lige med andet jordegods i Danmark i stedet for de hidtidige portionspenge. Hermed mistede hovedmassen af rytterbønder et stort gode og blev i nogle henseender stillet på samme måde som proprietærbønderne⁵⁾. I årene 1737-40 blev store dele af rytteriet forlagt fra de ladegårde, som var anvist til græsning og kvarter, til købstæderne, en del af ladegårdene atter bortforpagtet og hoveri til disses drift genindført. På mange områder bortsmuldrede således den oprindelige ordning. Dog opretholdtes rytterdistrikterne som selvstændige retslige områder.

Reformer

Allerede i 1755 påbegyndtes den offentlige diskussion af landvæsenets tarv. Endvidere begyndte de første reformforordninger, især vedrørende ophævelsen af dyrkningsfællesskabet, at udkomme, og på en række private godser satte man reformforsøg igang.

Også på kronens gods blev der eksperimenteret, for landvæsensspørgsmålet havde kongens bevågenhed. Tilskyndet af sin schweiziske rådgiver Reverdil viste Chr. VII straks efter sin tronbestigelse interesse for at opnå betydelige forbedringer af bøndernes kår på de krongodser, der lå nærmest København, nemlig i Københavns, Frederiksborg og Kronborg amter. I følge planen skulle bønderne have ejendomsret til deres gårde mod at yde en fast kendelse årlig. Endvidere var det meningen, at de helt skulle fritages for hoveri mod en billig afgift, eller at hoveriet i det mindste skulle fastsættes eller indskrænkes⁶⁾.

Planen blev imidlertid kun gennemført i begrænset omfang. Hoveriløsningen blev blot stillet bønderne i udsigt, og skødeoverdragelsen gennemførtes kun for Københavns Rytterdistrikts vedkommende, idet Chr. VII ved resolution af 6. maj 1766 gav sine bønder skøder på deres gårde⁷⁾.

I skødet stod der bl.a., at »... ved kgl. resolution er uden nogen betaling afstået og afhændet til bonden NN og hans arvinger den under Københavns Amt ... liggende og hidtil ifæstehavende gård ... « og »... NN og hans arvinger eller hvem han dertil på lovlig måde gør berettiget, skal nyde, bruge og beholde »den« til evindeligt ejendom, så at de derover på lovlig måde fri må disponere således som han og de ved bedst ... «⁸⁾.

Selv om der i skødet tales om, at fæsteren fik sin gård til ejendom, var der dog faktisk »kun« tale om overgang til arvefæste, idet bønderne ikke fik overdraget herligheden til deres gårde. Til trods for denne indskrænkning i ejendomsretten betragtedes bønderne i det københavnske rytterdistrikt alligevel som selvejere med lodsejerstatus⁹⁾.

Rytterbøndernes vilkår

Selv om rytterbøndernes tilhørsforhold og tilværelse forandrede sig i løbet af 1700-årene, og de ved de senere omlægninger af ryttergodset fik deres privilegerede status noget beskåret, var deres tilværelse stadigvæk nemmere end den, deres standsfæller som fæstere under private godsejere havde.

Især i det københavnske område fortsatte den privilegerede stilling. Der var der ingen ladegårde at bortforpagte, så egentligt avlingshoveri fik rytterbønderne aldrig. Til gengæld pågik der netop i landboreformårene betydelige vejbyggerier, som bønderne skulle deltage i med kørsel og arbejdskraft. Det var ikke særlig populært.

Fig. 3. Fremmøde ved folketællingen. (Motiv fra »Kongen bød«).

Rytterbøndernes privilegerede stilling gjaldt ikke blot vilkårene ved overtagelse af fæstegårde og pligtarbejde, men f.eks. også muligheden for at få deres børn undervist. Og det på et tidspunkt, hvor der ikke var et landsdækkende, ensartet undervisningssystem endsize undervisningspligt i Danmark. Som et element ved oprettelsen af de nye rytterdistrikter omkring 1720 indgik der nemlig oprettelse af rytterskoler rundt omkring i de enkelte distrikter. Skolerne blev også oprettet. I 1722 fik Gladsaxe een af de 240 skoler, som Frederik IV besluttede at bygge i rytterdistrikterne. Året før havde kongens søster, Sophie Hedevig, opført fire nye skoler på sine godser Dronningborg og Frederiksdal, og en af dem blev placeret i Bagsværd, da bøndergodset der hørte under Frederiksdal. Endnu en skole blev oprettet på det tidligere Hjortespring Gods inden skoleloven af 1814. Det kan idag ikke siges præcist, hvornår den sidstnævnte skole blev oprettet. I begyndelsen af 1700-tallet var Hjortespring en stor herregård, men i 1738 blev den og det underliggende bøndergods opkøbt af Chr. VI. Bygningerne blev nedrevet og hovedgårdsjorden blev i 1771 udskiftet i 11 bøndergårde¹⁰). Med ikke mindre end tre skoler og tre skoleholdere, som nævntes i folketællingen 1787, og en befolkning på 922 personer, var Gladsaxe Sogn eller datidens målestok nærmest overførsynet med skoler.

Fig. 4. Her får man en fornemmelse af, hvorledes der så ud i det gamle Mørkhøj – taget fra gastårnet i september 1952. Nederst til venstre ligger en af sognets største og fornemste gårde, »Mørkhøjgård«, som da også er bevaret som Gladsaxes eneste fredede bygning. På den anden side af den gamle Mørkhøjvej, nu Mørkhøj Bygade, lidt til højre for stien, der går op til det, der nu er Høje Gladsaxe, ligger »Gyngemosegård«, som har lagt jord til en del af Høje Gladsaxe-bebyggelsen. Videre lå der i landsbyen en række jordløse huse med daglejere, smed, skræder osv., og til højre for Gyngemosegård desuden »Tofttegård«, »Annexgård« og »Enghavegård«. Øverst til venstre i billedet ses det, der senere er blevet kendt som »Danmarks mest forurenede grund« på Mørkhøj Bygade 30.

Hovedformålet med skolerne var ganske vist at lære børnene katekismus. Regning og skrivning var ikke obligatoriske fag, men fundatsen til prinsesse Sophie Hedevigs skoler bestemte, at fandtes der usædvanligt velbegavede bønderbørn, skulle de oplæres i disse samfundsnyttige færdigheder. I rytterskolen blev der foruden i læsning og kristendomskundskab undervist i regning og skrivning samt lov-kundskab. I skoleforordningen af 1739 blev det fastsat, at forældre, der ønskede regne- og skriveundervisning for deres børn udover den obligatoriske læsning og katekismusundervisning, selv skulle betale regne- og skrivematerialer. Ved rytter-

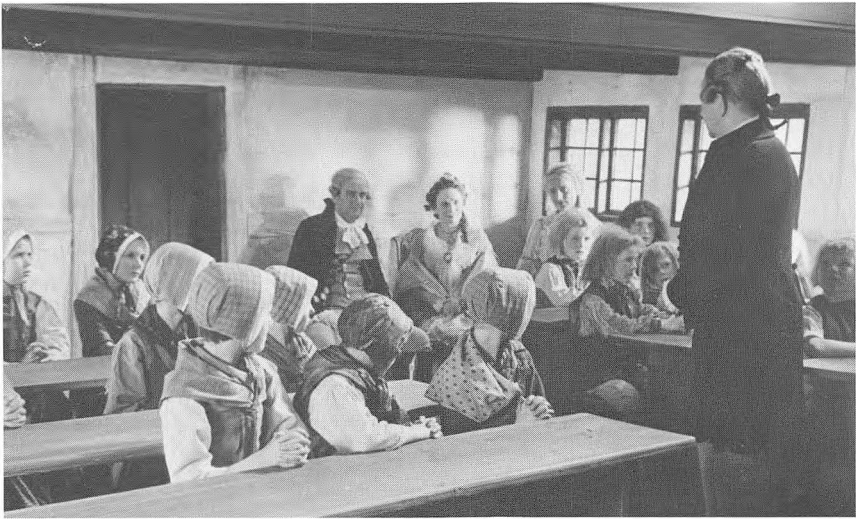

Fig. 5. Besøg i skolestuen. (Motiv fra »Kongen bød«).

skolerne afholdt den kongelige kasse disse udgifter og gjorde det således lettere for bønderne at lade deres børn få skrive- og regneundervisning¹¹⁾. Det er vanskeligt i dag at vurdere rytterskolernes betydning. Men bl.a. en bevaret bondedagbog fra rytterdistriktet beviser, at distriktets bønder havde boglige færdigheder, som ikke ses hos mange af deres standsfæller i samtiden¹²⁾.

Selv-bevidstheden

Selv om ryttergods-ordningen fra 1720 kun fik en kort levetid og ikke blev en succes, fik tiden under kronen indflydelse på rytterbøndernes bevidsthed. De var »Hans Majestæts bønder«, som Mørkhøj-bønderne skrev i en ansøgning i 1771¹³⁾, og de var ham loyal. Han var deres beskytter og hjælper, og visseligen, sammenlignet med mange private godsejere og proprietærer, en meget mild herre at være underkastet.

Selv om rytterbønderne, som andre bønder, ikke forsøgte nogen lejlighed til at klage over deres situation, var de velbefæstede og ikke plaget med tungt avlingshøveri som deres standsfæller på private godser. Deres børn fik gratis undervisning, bønderne fik skøder på deres gårde uden betaling o.s.v. Og da man skulle i gang med at gennemføre udskiftningen, som var en af de udgiftskrævende landboreformer, var kronen igen sine (tidligere) bønder behjælpelig med gratis landmålerassistance, udflytningshjælp samt særydelser til udflyttende bønder med særlige behov.

De var altså gunstigt stillet. Yderligere var bønderne i det københavnske rytter-distrikt begunstiget af den korte afstand til København. Det gav dem en højere grad af pengeøkonomi, end ellers menes at være tilfældet i samtidens bondestand.

De mange tegn på en privilegeret stilling gav da også ryttergodsbønderne en fornemmelse af merværd og en klar distance mellem dem som »rytterbønder« og »almindelige fæstebønder«. De var heller ikke uden forestillinger om, at de stod (næsten) lige med andre stænder og derfor ikke behøvede at vise den respekt for standssamfundet, som andre stænder nok forventede, de gjorde. Det kom til udtryk flere gange under gennemførelsen af landboreformerne, og ikke mindst præster og degne fik det at mærke.

Selvsikkerheden betød nok snarere noget for bønderne selv, end den havde praktisk betydning. Selv om de som rytterbønder »var noget« og senere fik skøder på deres gårde, var de – eller rettere deres børn – alligevel underkastet stavnsbåndet. Men militærtjenesten var næppe et stort problem i områder med koncentreret krongods, da der ikke, som på de private godser, var en overhængende trussel om fæstetvang til brøstfældige gårde, ligesom udskrivningen ikke kunne bruges i straffemæssig henseende, da den indtil skødeoverdragelsen i 1766 administreredes af en embedsmand og ikke som på de private godser af godsejeren selv.

Derefter ændredes udskrivningsforholdene. Selvejernes drenge og karle var fortsat underkastet stavnsbåndet, men de indgik nu i strølægd, hvor udskrivningsmyndigheden – og dermed muligheden for at udstede fripas – lå hos selvejerbønderne. Indtil januar 1777 kunne fripas nemlig også udstedes i strølægd, såfremt lægdet ikke blev helt tømt for mandskab.

Under landboreformerne

Landboreformerne var andet og mere end stavnsbåndets ophævelse. Tidsmæssigt strakte landboreformperioden sig over ca. 55 år. Den begyndte i 1755, da der på Frederik V.s fødselsdag den 31. marts 1755 udgik en officiel opfordring til alle og enhver om at udarbejde og indsende afhandlinger til overhofmarskal A. G. Moltke om »alle Sager, der kan være tjenlige til at opretholde Landets Flor«. Hermed var der på regeringens initiativ åbnet en fri diskussion om fremskridt og forbedringer, og mulighederne åbnedes for en uforbeholden kritik af selve den samfundsordning, der var blevet befæstet og bekræftet gennem stavnsbåndet¹⁴⁾. En forordning af 25. juni 1810 om udstykning kan siges at »lukke« landboreformlovgivningskomplekset.

Landboreformerne kan groft opdeles i to hovedgrupper: 1. Reforme af driftsforbedringsmæssig art og 2. Reforme til forbedring/sikring af bondestandens stilling i samfundet.

Stavnsbåndets ophævelse var altså kun en enkelt reform ca. midtvejs i et større reformforløb. Nøgternt set var den ikke så betydningsfuld, som den i dag ofte gøres til: der var tale om afvikling af en ca. 55 år gammel kriselovgivning, der tilmed aldrig havde virket efter hensigten i store dele af Jylland. Yderligere ophævedes stavnsbåndet først helt i år 1800, idet ophævelsen i 1788 kun omfattede drenge under 14 og mænd over 40 år. Mænd i aldersgruppen 15-39 år, som var i rullen, forblev altså stavnsbundne i endnu 12 år indtil år 1800. Stavnsbåndets ophævelse havde dog mere end symbolværdi: med øjeblikkelig virkning blev godsejerne frataget retten til at udskrive soldater. Opgaven blev overdraget til en uvildig udskrivningsmyndighed.

For bønderne i det københavnske rytterdistrikt og ikke mindst i Gladsaxe Sogn var landboreformerne i og for sig nærmest et overstået kapitel, da stavnsbåndsophævelsen fandt sted. Deres besiddelsesforhold var blevet sikret ved skødeoverdragelsen i 1766, og man var godt igang med, ja nogle steder som f.eks. i Gladsaxe Sogn færdige med gennemførelsen af driftsmæssige forbedringer, den såkaldte udskiftning, før lovgivningen blev særlig konkret på dette område. Det var nemlig især driftsmæssige forbedringer, der var brug for i det københavnske område.

Som næsten alle andre steder havde man hidtil drevet landsbyjorden i fællesskab. Hver gård havde, alt efter de lokale forhold, sin jord i adskillige åse (ofte 70-80 stk.), fordelt på agre, der igen indgik i en trevangsinddeling. Denne fordeling af jorden var grundet i et gammelt princip om, at alle skulle have både noget af den gode og noget af den dårlige jord. I praksis bevirkede det, at en bonde ikke kunne komme til sine åse uden at lærdes over de andres, og det affødte behov for præcise aftaler om, hvornår man gjorde hvad i dyrkningsmæssig henseende. Så- og høsttidspunkter skulle der være enighed om, også om hvad der skulle dyrkes hvor, og man måtte heller ikke opgive ævred (dvs. slippe kreaturerne løs), før alle havde indhøstet. Systemet reguleredes på bystævnet, hvor alle jordbrugere skulle møde, når oldermanden kaldte sammen ved at blæse i byhornet.

Fællesskabet begrænsede udfoldelsesmulighederne. En bonde kunne f.eks. ikke tage dyrkningen af nye afgrøder op, medmindre de andre gav ham lov eller ville følge ham. På grund af de mange spredte åse måtte der også anvendes megen tid på transport fra lod til lod, og udnyttelsen af gødningen blev ikke særlig god på grund af den megen kørsel over lange afstande på bymarken.

I udlandet og i Sønderjylland var man allerede tidligt i 1700-tallet begyndt at reformere eller helt at ophæve dyrkningsfællesskabet. Og det var da også det emne, den første artikel i Danske Magazin tog op til behandling efter indførelse af trykkefriheden. Det blev endvidere det område, hvor landboreformlovgivningen begyndte. Fællesskabets ophævelse var nemlig en sag rejst ud fra rent landbrugsmæssige motiver og uden forbindelse med spørgsmålet om en ændring i bonde-

standens samfundsmæssige stilling. Om denne sag stod der ikke nogen egentlig strid. Politisk gled den glat nok igennem, selv om vanskelighederne ved dens praktiske gennemførelse bevirkede, at det blev i flere tempi.

De første udskiftningsforordninger udstedtes under den første landbokommision. Der var tale om tre forordninger: en for hver landsdel. Den første forordning (af 29. december 1758) dækkede Sjælland, den anden (af 28. december 1759) Lolland-Falster og Fyn og den tredje (af 8. marts 1760) Jylland. Formålet var at få byernes fællesskaber i de store overdrev ophævet. Den største lodsejer i en by kunne kræve sin part af overdrevet udskiftet. Eventuelle andre lodsejere skulle være pligtige at deltage i omkostningerne. Endvidere indeholdt forordningerne bestemmelser om ophævelse af fællesskabet mellem landsbyerne ved magelæg; men om nogen ophævelse af fællesskabet mellem de enkelte brugere var der ikke tale.

Den næste udskiftningsforordning udstedtes den 28. juli 1769. Den var resultatet af Generallandvæsenskollegiets arbejde, og bestemmelserne var mere vidtgående end forordningerne 1758-60 uden dog at være egentligt banebrydende. Det overordnede mål var stadig fællesskabets ophævelse på overdrevene, og det bestemtes – ganske vist uden strafangivelse for undladelse – at denne udskiftning og fralukning skulle være afviklet inden fire år. Endvidere fastslog forordningen, at hvis de fleste af en bys lodsejere eller ejerne af hovedparten af byens hartkorn ville have byens jorder inddelt, så enhver fik sin jord for sig, »burde de øvrige lodsejere ikke være derimod«, men skulle fremme det ansøgte samt deltage i omkostningerne i forbindelse med udskiftningens gennemførelse. Hvis kun een eller nogle få lodsejere forlangte udskiftning, skulle det ske på egen bekostning, dog med gratis assistance fra en landinspektør. Endnu var der altså ikke primært tale om udskiftning mellem de enkelte brugere.

I forordningen af 13. maj 1776 blev bestemmelserne fra 1769 udvidet på meget væsentlige punkter, nemlig 1) når blot en lodsejer i en by forlangte byens mark fraskilt og indhegnet, skulle de øvrige i byen ligesom tilgrænsende byers lodsejere deltage i omkostningerne og indhegningen, 2) og når så udskiftningen mellem byerne var i orden, kunne den enkelte lodsejer kræve sin jord udskiftet og udlagt på et, højst tre steder. De øvrige lodsejere fik pligt til at deltage i omkostningerne ved landsbyjordens udskiftning ved en autoriseret landmåler, taksering ved uvildige mænd og udskiftning ved en autoriseret landinspektør. Opstod der uenighed mellem lodsejerne, skulle en afgørelse træffes af amtmand og landvæsenkommision. Accepterede lodsejerne den ikke, skulle Rentekammeret træffe en endelig afgørelse. Endvidere indeholdt forordningen en bestemmelse om et bygningsfond på 1.000 rdl. årlig, som skulle udbetales med 50-100 rdl. pr. udflyttet gård.

Det væsentligste i forordningen af 1776 gik over i den store udskiftningsforordning af 23. april 1781, der blev hovedloven for udskiftning og udflytning. Den var

efter sin karakter en kodifikation af alle de tidligere udstedte bestemmelser, men med vigtige tilføjelser. Bl.a. gav den regler for den praktiske gennemførelse af udskiftningen, ligesom den berørte spørgsmålet om husmændenes forhold ved fællesskabets ophævelse. Forordningens hovedpunkter var følgende: 1) Enhver lodsejer fik ret til at få sin jord udskiftet på eet allerhøjest to å tre forskellige steder, efter at bymarken først var indhegnet fra de tilgrænsende byer, 2) Selv om kun én lodsejer begærede udskiftning, skulle der lægges en fuldstændig plan for hele byens udskiftning og 3) at alle udgifter skulle fordeles på samtlige lodsejere, også de, der ønskede at forblive i fællesskab.

I 1787 og 1792 udstedtes der to mindre forordninger om udskiftningen, men disse forordninger vedrørte alene fæstebønderes forhold, og er derfor ikke aktuelle i denne forbindelse.

Sammenfattende må man om regeringens politik på udskiftningsområdet sige, at den byggede på en frivillig gennemførelse af reformen. De momenter af tvang, lovgivningen indeholdt, vedrørte ikke spørgsmålet om at få udskiftningen påbegyndt. Regeringen forsøgte dog at fremme udviklingen, idet den fra 1776 og på kronens godser fra 1771 ved løfte om bygningshjælp søgte at gøre det økonomisk tillokkende at udskifte og udflytte. Endvidere må det bemærkes, at lovgivningen forudsatte, at kun lodsejere – og ikke fæstebønder – kunne tage initiativ til udskiftninger.

Udskiftningens forløb i Gladsaxe Sogn

Netop bestemmelsen om, at kun lodsejere kunne tage initiativ til udskiftninger, havde stor betydning i det tidligere københavnske rytterdistrikt. Med skøder på deres gårde havde bønderne nemlig den status.

Bønderne i Gladsaxe Sogn var pionerer på udskiftningsområdet. De lod sig f.eks. inspirere af den udstedte lovgivning. Kun ni dage efter udstedelsen af 1769-forordningen, der som nævnt ovenfor ikke var særlig præcist formuleret i spørgsmålet om udskiftning mellem de enkelte brugere, anmodede otte af bønderne i Mørkhøj regimentssskriver Dahl om bistand til at få deres jord og enge inddelt i 2-3 lodder på hver mark. Ansøgningen motiveredes med, at det var Hans Majestæts vilje og befaling i den sidst udstedte forordning om fællesskabets ophævelse, de nu ville efterleve¹⁵.

Ud over ønsket om at efterkomme »kongens ønsker« kunne lokale landbrugsforhold virke igangsættende, i Mørkhøj f.eks. at en af bønderne, Rasmus Isacsen, fra sin tid under Hjortespring Gods havde mere jord i brug, end han efter hartkorn egentlig havde adkomst til, hvilket andre bønder var utilfredse med og ønskede ændret ved en rebning¹⁶. Nogle Buddinge-bønder lod sig inspirere af udskift-

Fig. 7. Buddinge anno 1771.

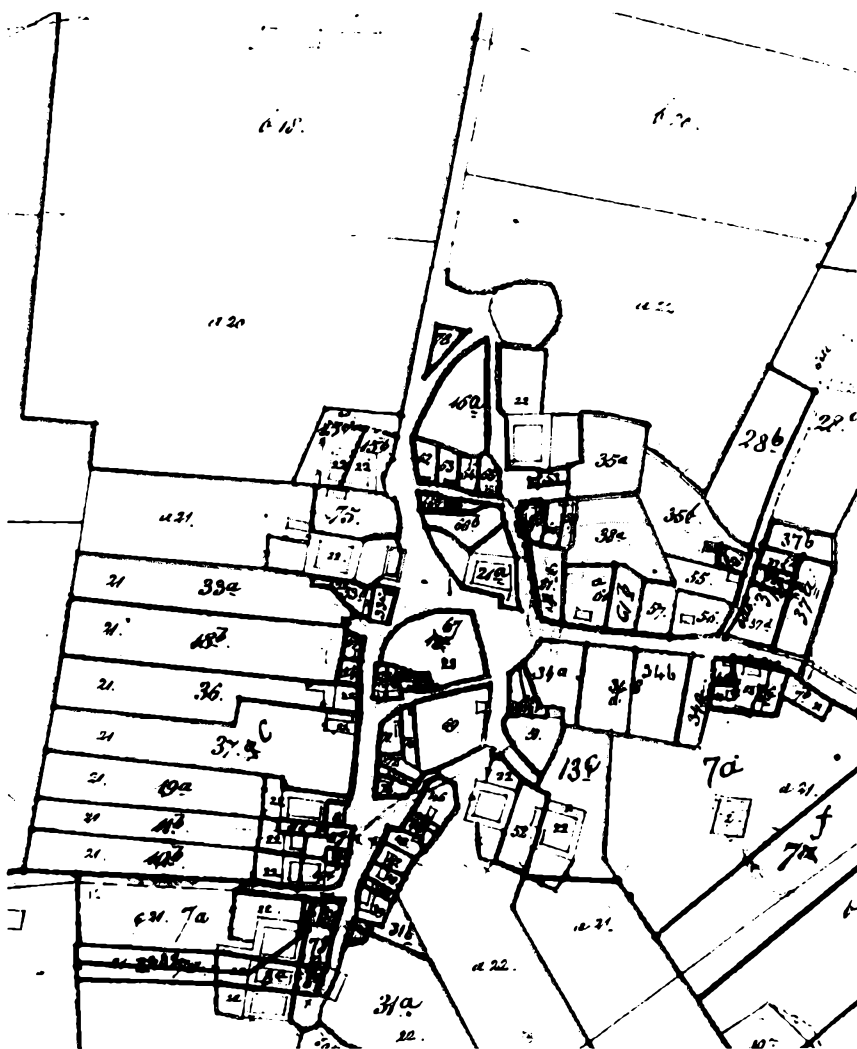

Fig. 8. I 1971 bad daværende stadsarkitekt Erik Nilsson mig om at tegne nogle projekter af Buddinge, som den landsby kunne have set ud på tiden lige før bondereformene, f.eks. 1771. Jeg fik udleveret det gamle matrikelkort, som ses her, og lavede så to tegninger, dels en fra indkørslen i byen, idet man tænkte at komme fra København, dels en fra pladsen ved gadekæret (det er den runde figur, som næppe kan forestille et hus). Mine forudsætninger var blandt andet, at jeg færdedes som barn i Skovlunde, der dengang, som Buddinge, var et billede på et Østsjælland, der næppe var ændret gennem århundreder, hvad husbyggestil angår. Tekst Ib Spang Olsen, Matrikelkort opmålt 1793.

ningen i Gentofte og pressede på da landmåleren arbejdede med udskiftningen af Mørkhøj¹⁷⁾.

Mørkhøjs udskiftning

At være foregangsmænd er ikke altid nemt. Det viste sig også for Mørkhøjbønderne, som først måtte opnå troværdighed hos regimentsskriver Dahl. Han forlangte, at de skulle bevidne deres vilje til udskiftning ved retten, for erfaringen havde lært ham, at bonden undertiden fragår det dagen efter, som han dagen før havde vedtaget og besluttet, og det ofte i sager af langt mindre betydning end udskiftning af fællesskab. Endvidere ønskede han med behørig dokumentation sin ryg fri for det tilfælde, at bønderne senere ikke brød sig om udskiftningen, tilintetgjorde deres ansøgning og derefter påstod, at regimentsskriveren havde påtvunget dem den¹⁸⁾.

Regimentsskriverens fornemmelse var ikke helt forkert. Da Mørkhøjbønderne mødte for birkeretten, manglede der een. Det var Rasmus Isacsen, som efter flere af de andres formening havde mere jord i brug, end han var berettiget til. Af de ni fremmødte ønskede de otte jorden delt således, at hver fik sin andel jord efter hartkorn samlet på to eller tre steder ud i hver mark. Endvidere ville de acceptere at få deres lodder i markerne, hvor de end måtte falde, og de lovede at deltage i betalingen af omkostningerne i forhold til deres hartkorn. Men at tage al deres jord i en lod turde de ikke. Det gjorde til gengæld sognefoged Mads Pedersen. Han hævdede, at når der skulle ske nogen inddeling af Mørkhøj bys jorder, ville han kun være med, hvis han fik sit jordtilliggende samlet på et sted. På mødet nåede man ikke videre, for ingen af de to parter ville bøje sig. På det grundlag indstillede regimentsskriver Dahl sagen henlagt¹⁹⁾.

Spørgsmålet om udskiftning af fællesskab ulmede imidlertid fortsat, og i september 1770 indkaldtes Københavns Amts Landvæsenskommission til et åstedsmøde i Mørkhøj for at diskutere byens udskiftning påny. Sognefoged Mads Pedersen havde nemlig på egne og samtlige gårdmænds vegne ansøgt om at blive udskiftet af fællesskab og få hver gårds jord samlet på et sted²⁰⁾.

Landvæsenskommissærerne mente imidlertid ikke, at der var behov for et åstedsmøde, når bønderne var enige. Hvad der var brug for var en landmåler og en landinspektør, og det indstilledes derfor, at der blev stillet gratis landmåler og -inspektør assistance til rådighed²¹⁾. Den ønskede assistance gav Generallandvæsenskollegiet tilsagn om midt i oktober 1770, men man kunne ikke umiddelbart sende en landinspektør afsted, da de to, man rådede over, var travlt optaget med andre opgaver, som skulle løses først²²⁾.

Bønderne blev efterhånden lidt utålmodige, så i februar 1771 rykkede sognefoged Mads Pedersen og syv andre om at få udskiftningen gennemført²³⁾. I vinteren

Fig. 9. Sognefoged Mads Pedersen i Mørkhøj skrev først i 1770'erne breve til myndighederne med anmodning om – på samtlige bymænds vegne – at blive løst fra »Fæledskabet« og om at få »vore Jorder sepereret«. Man var utålmodige i Mørkhøj og gik så selv i gang i vinteren 1771 med en delingsplan, der forudsatte, at tre af de ni gårde flyttede ud. Blandt dem, der blev i landsbyen, var Mads Pedersens egen, »Enghavegård«, dervaren af de største i sognet med 150 tdrl., hvoraf de 30 var eng i Gyngemosen. Den lå på den gamle Mørkhøjvej nr. 262-66, hvor Københavns Kommune senere fik sin skolebotaniske have. Enghavegård blev købt af Københavns Kommune i 1928 og nedbrændte i 1943 som følge af et lynnedslag. En stor del af gårdens tilliggende blev i 1958 købt af Danmarks Radio til den nye TV-by.

1771 lavede bønderne i regimentsskriver Nøragers og landinspektør Berners overværelse en foreløbig delingsplan med tre udflyttende gårde. På grundlag af den tog nogle bønder straks deres nye lodder i besiddelse, selv om den endelige afsætning på marken først kunne ske i juli 1772. Der opstod nogle småproblemer. På mødet besluttedes det, at tre af byens gårde skulle flyttes ud, hvoraf den ene var Søren Nielsens enkes gård. Enken var ikke tilstede ved mødet og indvendte først noget mod beslutningen, da lodderne skulle afsættes på marken. Da krævede hun at få sin gårds jord inde ved byen, så det ikke blev nødvendigt at flytte ud, og det tilmed på et sted, der gjorde det nødvendigt at flytte tre andre gårdmænds lodder. Ingen ville tilsyneladende give sig, og selv om regimentsskriver Nørager foretog ikke mindre end ti rejser til byen for at finde en løsning, syntes alt forgæves²⁴). Takket

Fig. 10. En af de gårde, der blev problemer med i forbindelse med udskiftningen og den planlagte udflytning, var »Søren Nielsens enkes gård«. Det er »Tørvegård«, der er tale om. Det endte med, at den blev udflyttet til sine marker, hvor den lå på den nuværende Mørkhøj Kirkes plads – lige til kirken blev bygget i 1960. På dens jord opførtes i 1950'erne et stort socialt boligbyggeri med rækkehuse, lave etagehuse og store grønne områder (på begge sider af Rybjerg Alle ved Ottingvej/Ejsingvej). Foto fra 1954.

være smidighed fra sognefoged Mads Pedersen lykkedes det imidlertid at finde en løsning, endog med fire udflyttende gårde, og afslutte Mørkhøjs udskiftning i 1772.

Gladsaxes udskiftning

Udskiftningen i Gladsaxe er speciel ved, at en enkelt af byens gårde blev udskiftet allerede i september 1768. Det var Anders Johansen, der fik sin gård udskiftet af fællesskabsjorden og samlet et sted i Lyngmarken med de øvrige bymænds, sognepræstens og degnens accept. Årsagen til udskiftningen kendes ikke, og det blev ikke Anders Johansen selv, der kom til at forestå den eller udflytningen, da han solgte gården til en anden²⁵⁾. Den nye ejer fik foregen regning sin udlod afsat, men endnu i februar 1770 var der ingen bygninger opført²⁶⁾.

Den flydende situation stimulerede måske de andre bymænds ønske om at komme ud af fællesskab. Ihvertfald ansøgte en af gårdmændene, Jens Rasmussen Bruhn, i september 1770 Generallandvæsenskollegiet om at få sin gård udskiftet af

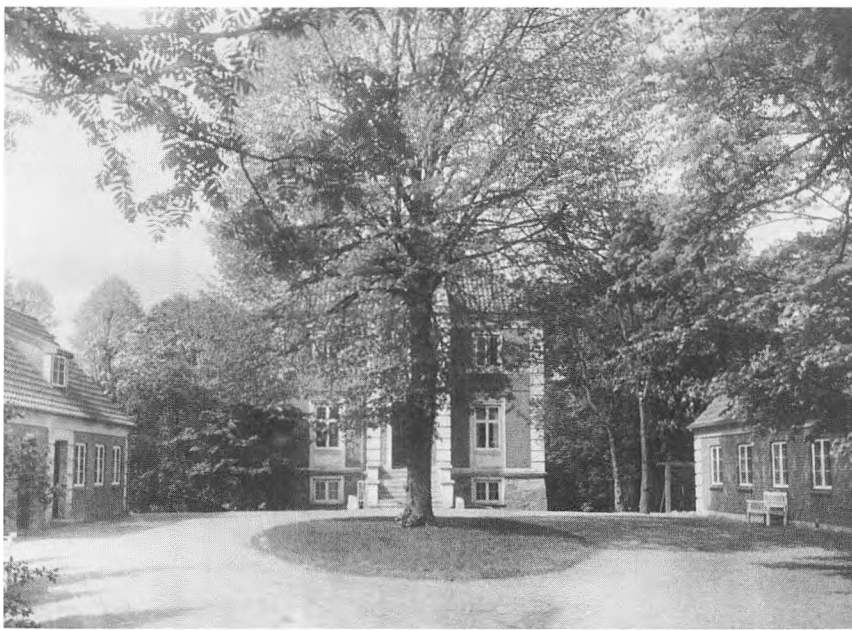

Fig. 11. I selve kirkebyen Gladsaxe var der to gårde, hvor utålmodigheden var stor. Allerede i 1770 kom »Christianssæde« (senere »Christianslyst«) og »Lynggård« (senere »Stengård«) ud af fællesskabet og flyttede ud, mens der var store betænkeligheder hos de øvrige gårdmænd. Lynggård ejedes 1766-75 af Jens Rasmussen Bruhn, som flyttede ud på sine sandede jorder til den nu kendte beliggenhed, der i dag har adresse på Gammellosevej 228. Den blev i 1776 købt af J. Th. Holm, der kort efter byggede »Aldershvile« og få år før havde bygget det første »Sophienholm«. I 1781 blev Lynggård overtaget af kronen, der her indrettede et »schæferi«, et landøkonomisk færevejlscenter, som dog kun fik kort levetid på den magre jord. Gården blev som den første i Gladsaxe Kommune solgt til udstykning i 1896, men det tog mange år, før udstykningen kom rigtig i gang. Landbruget blev nedlagt i 1921, da Foreningen Fængselshjælpen overtog ejendommen. Siden 1949 har der været lilleskole i bygningerne. – Postkort fra omkr. 1930.

fællesskab. I ansøgningen skrev han bl.a., at han i den korte tid, han havde ejet gården, dagligt havde følt de fordærlige følger af fællesskabet såsom strid og kævl foruden ulempen ved ikke at kunne bruge sin jord, som han ville. Også det at skulle fare fra et hjørne i marken til et andet i en anden kant, så kreaturerne var trætte, når de nåede frem til arbejdsstedet, generede ham dagligt. Han var overbevist om, at de andre bymænd ville følge trop ved et møde om sagen²⁷⁾.

Jens Rasmussen Bruhn var ikke i stand til at vurdere sine med-bymænds indstilling helt korrekt, for på åstedsmødet gjorde mange af de andre indsigelser mod, at han fik sin lod samlet på et sted i Lyngmarken. Men de gik dog med til det, hvis han selv besørgede og bekostede opmåling ved en landmåler²⁸⁾. Det lykkedes ham imidlertid at opnå gratis landmålerassistance, og i april 1771 søgte han om udflytningshjælp, selv om gården allerede var påbegyndt udflyttet. Landvæsenkommisærerne anbefalede ansøgningen, ikke blot fordi Jens Rasmussen Bruhn var en meget flittig og vindskibelig mand, der arbejdede af alle kræfter, men også fordi han kunne virke som et glimrende eksempel for amtets indbyggere²⁹⁾.

Den afsmittende virkning kom hurtigst i selve Gladsaxe by, for allerede i juni 1771 ansøgte samtlige Gladsaxe bymænd om, jo før jo hellere, at blive udskiftet af fællesskab, så hver gårdmand fik sin jord samlet i een lod. Dog ville man på forhånd sikre sig gratis landmåling og deling samt udflytningshjælp m.m. til dem, der skulle flytte ud³⁰⁾.

Disse tilsagn blev givet, og en opmåling af jorden gik forholdsvis hurtigt igang. Men den efterfølgende deling trak ud, så i begyndelsen af november 1771 henvendte sognepræst, degn og bymænd sig i fællesskab til kongen med anmodning om, at en landinspektør snarest måtte indfinde sig for at forestå delingen af bymarken. Jorden lå så godt som udyrket hen og blev hverken pløjet eller harvet, og i mere end tre år havde de undladt at køre gødning på markerne, fordi de ikke vidste, hvor deres fremtidige jordlodder ville komme til at ligge³¹⁾.

Landinspektøren indfandt sig hurtigt, men der opstod problemer i forbindelse med delingsplanens udformning. To af de bønder, der boede nærmest sognepræsten, var utilfredse med den lod, han fik. Bl.a. var han blevet tildelt deres toftejord. Sognepræsten udviste imidlertid den fornødne smidighed. Hans hovedformål var at få præstegårdsjorden udskilt i en lod for sig, og han ville derfor ikke sinke yderligere. Dermed kunne udskiftningen afsluttes i 1772. Indbefattet den allerede udflyttede gård blev i alt seks af Gladsaxes gårde udflyttet.

Buddinges udskiftning

I Buddinge fandt de første forberende skridt til gennemførelsen af udskiftningen sted i august 1770, hvor ni af byens gårdmænd ansøgte om at få deres jord udskiftet på grund af den uenighed og strid, fællesskabet medførte. Der henvistes til den ordning, der var gennemført i Gentofte³²⁾.

De andre 13 bønder i Buddinge var imidlertid ikke indstillet på at efterkomme deres ni byfællers ønsker. Fra et åstedsmøde i oktober 1770 kunne landvæsenkommisærerne meddele amtmanden, at ingen af de 13 på nogen måde var at formå til i mindelighed at samtykke i den foreslåede udskiftning. Deres argumen-

Fig. 12. I Buddinge var der megen strid mellem bønderne i forbindelse med udskiftning og udflytning. Men ingen ringere end Hans Majestæt skar igennem og sørgede for, at den nye indretning blev gennemført. En af de gårde, der flyttedes ud, var »Maglegård«, der fik jord længst fra landsbyen – helt ved grænsen til Københavns i Utterslev Mose. Maglegård blev i 1841 lagt sammen med en anden udflyttergård, »Lauggård«, så der i alt var ca. 150 tdrl., der strakte sig fra Utterslev Mose, langs Gladsaxevej til Mars Allé. Maglegård blev i 1915 overtaget af et konsortium af idealister, der ikke ville tjene penge på udstykningen, men skabe et smukt boligmiljø, »Søborgmagle Villaby«, der var inspireret af de engelske »Garden City«-idealiser og bevægelsen for »Bedre Byggeskik.« – På dette fotografi fra omkr. 1915 ses ejeren, proprietær Gotholt Kiærers søn, vandværksbestyrer Einar Malling Kiær i indkørslen. Moderen Petrea, født Malling, anes til venstre i døråbningen til gårdens hovedbygning.

tation var, at de burde beholde den jord, de havde fået skøde på, og at de ikke ville bekvemme sig til at gå med til en ændring, med mindre det blev dem pålagt og befaleet i følge forordningen af 28. juli 1769. Modstandernes argumentation overbeviste ikke amtmanden, der gav landvæsenskommissærerne ordre til at fortsætte. De mente imidlertid ikke, at et nyt møde ville forandre situationen, men at en landinspektør til at foreslå en delingsplan kunne virke befordrende³³).

I begyndelsen af oktober 1771 afsluttede landmåleren sit arbejde på Buddinges marker, og fire bønder henvendte sig derfor til Rentekammeret med anmodning om, at landmåleren blev beordret til også at gennemføre delingen snarest muligt,

så de kunne så rug i de nye lodder og i det hele taget komme til at drive jorden på behørig måde³⁴). Men da landinspektør Berner i slutningen af oktober nåede frem for at afsætte lodderne, havde nogle bønder allerede sået, og de anmodede derfor om at få udskiftningen udsat til næste forår³⁵).

Endnu i juli året efter var der intet sket, hvorfor de ni ansøgende på ny henvendte sig til Rentekammeret for at komme ud af fællesskab. Og da landmåleren for tiden var igang med udskiftningen af Mørkhøj mente de, at han kunne fortsætte hos dem³⁶).

Foranlediget af denne ansøgning anmodede de 13 modstandere fire dage senere Rentekammeret om, at de, hvis ophævelsen af fællesskabet mellem samtlige jordbrugere skulle blive en realitet, så måtte nyde lige hartkorn i ager og eng med hinanden og så vidt mulig også få samme bonitet. De mente dog stadig, at udskiftningen ville blive til større skade end gavn, bl.a. derved at de ikke kunne holde så mange kreaturer som under fællesskabet. Skulle det ikke desto mindre komme til en deling, ville de gerne havde besked, inden de begyndte udkørsel af gødning og såning af rug i efteråret³⁷).

Endnu i september 1772 var der ingen løsning fundet, selv om det gradvist gik fremad. På det tidspunkt var 13 for udskiftning og ni imod. Nogen løsning tydede det ikke på, man kunne finde. Derfor foreslog amtmand Scheel-Plessen striden løst ved en kongelig resolution, og den 1. marts 1773 resolverede kongen, at fællesskabet mellem de 22 gårdmænd i Buddinge skulle ophæves og at enhver af dem, uden nogen forskel og undtagelse, skulle være pligtige efter foregående uddeling og lodkastning at modtage sin jord på det angivne sted³⁸).

Derefter kunne udskiftningen gennemføres, og fem gårde bestemtes udflyttet. Men det blev nødvendigt, at amtmand og amtsforvalter var på stedet, mens landinspektør Berner gennemførte og afsluttede delingen³⁹).

Trods opbudet af honoratiores overgav modstanderne sig dog ikke uden videre. Christen Rasmussen, Niels Povelsen, Ole Jacobsen, Povel Pedersen, Søren Pedersen og Hans Andersens enke overdrog den 22. juli 1773 personligt kongen en ansøgning om, at de og de øvrige beboere måtte forblive i fællesskab. Da den ikke gav det ønskede resultat, henvendte de sig på ny til kongen. Selv om de meddelte, at fællesskabets ophævelse ville ruinere dem, blev deres bønner ikke hørt. Rentekammeret meddelte, at Kongens beslutning af 1. marts 1773 stod ved magt: Buddinge skulle udskiftes mellem mand og mand⁴⁰).

Bagsværds udskiftning

Mens udskiftningen i Buddinge var noget kompliceret og indeholdt elementer af konflikt, gennemførtes Bagsværds udskiftning hurtigt og yderst fredeligt.

Fig. 13. Pioner i Bagsværd var fru Anna Erica Wichmann, født Glerup, der var enke efter landfysikus i Ålborg, Bertel Wichmann. Det var gården »Kongshvile« (opr. »Kongsvillie«), som blev opført i 1770 som et herskabeligt landsted, i dag med adresse Amundsensvej 49. Der blev udstykket herfra allerede i 1917 til et villakvarter på bakken ned mod Lyngby Sø, mens det store boligbyggeri, Kongshvileparken blev opført af Arbejdernes Boligselskab 1952-54. – Foto fra 1950.

Beboerne fulgte forordningens hensigt ved, som det første i 1770, at ansøge deres del af Hareskov Overdrev, hvori også Lille Værløse, Kollekolle og Ballerup havde andel, fraskilt og indhegnet⁴¹⁾. Bl.a. på grund af landmålermangel blev delingen dog først endelig afsluttet i 1772⁴²⁾.

Samtidig begyndte diskussionen om udskiftning mellem de enkelte brugere. De første til at ansøge om udskiftning af fællesskab var Anna Erica Wichmann, som havde købt en bondegård i Bagsværd, sognefoged Peder Madsen, kromand Anders Mouridsen og skovfoged Lars Andersen, der efter flere forgæves forsøg ikke havde haft held til at overtale de øvrige gårdmænd til udskiftning, men nu ønskede deres gårde udskiftet⁴³⁾. Ved et åstedsmøde, hvor ansøgningen skulle diskuteres med de øvrige lodsejere, lykkedes det at nå til enighed om en delings-

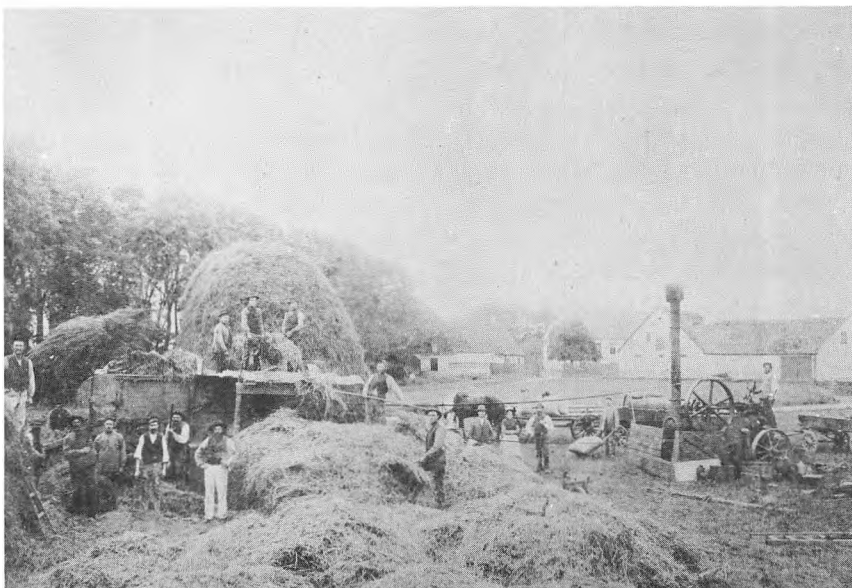

Fig. 14. Der var beskæftigelse for størsteparten af landets befolkning ved landbruget i det gamle bondesamfund. I La Cours Danske Gårde fra 1907 oplyses det om Kongsvillie, at det samlede areal udgør 87 tdr., og at det normale folkehold er på én fodermeister, fire karle, én havemand og to-tre daglejere. Men her på et fotografi fra omkring år 1900 kan man tælle ikke mindre end atten personer, der er travlt optaget med at tærskes årets høst.

plan, som omfattede alle, og som forudsatte udflytning af to gårde⁴⁴⁾. I løbet af kun tre måneder lykkedes det at gennemføre udskiftningen. Af betydning var det, at de udflyttende gårde hver fik en bygningshjælp på 50 rdl. i penge, 60 stk. egestolper à 4 alen, ligeså mange løsholter à 3 alen samt fodstykke til 11 fag stuehus⁴⁵⁾.

Efterklange

Udskiftningen var en så gennemgribende reform, at nogle uundgåeligt følte sig snydt eller forbigået. Men klagerne i forbindelse med de tidlige udskiftninger er ikke mange. En af Gladsaxe-bønderne, Peder Hansen, følte sig dog grundigt snydt af landmåleren og klagede til Rentekammeret over tab af bl.a. toftejord, men tilsyneladende fik han ikke noget ud af klagen⁴⁶⁾.

Vanskeligere stillet var derimod degne og husmænd. I heldigste fald kunne de påberåbe sig ret til jord. Det gjorde f.eks. degnen i Gladsaxe, Lauritz Resen, med

Fig. 15. *En ny fremtid i vente!* (Motiv fra »Kongen bød«).

held. Efter megen skrivi til amt og Rentekammer, hvori han bl.a. påberåbte sig 100 år gamle embedsrettigheder, fik han en jordlod afsat⁴⁷⁾.

Vanskeligst var det for husmændene, som kun sjældent havde tilsvarende græsningsrettigheder som degnen og som måske ikke straks indså konsekvenserne af udskiftningen. De blev stillet meget vanskeligt, og siden blev det næsten umuligt at forbedre deres situation. Da Niels Larsen i 1787 således på samtlige Gladsaxe husmænds vegne ansøgte om at blive tildelt jord, måtte Rentekammeret efter amtmandens forudgående undersøgelse meddele, at ingen gårdmænd ville afgive jord, hvorfor spørgsmålet kun kunne løses, når der ad åre blev mulighed for at opkøbe en gård til fordeling mellem husmændene⁴⁸⁾. Denne mulighed viste sig først i 1796 – næsten ¼ århundrede efter udskiftningens gennemførelse⁴⁹⁾.

Det forholdt sig ikke meget anderledes for husmændene i de andre byer i Gladsaxe Sogn. Først med stor forsinkelse, og da jorden var blevet dyr, lykkedes det husmændene at få jord. Men det var svært og lykkedes ikke altid. I 1789 havde syv husmænd fra Bagsværd f.eks. indgået en aftale med kromand Anders Mouritsen om at købe en jordlod på 6 td. htk. for 1.400 rdl., han havde købt fra Christian Berthelsens enke. Til dette formål ansøgte de om et lån fra Den kgl. Kreditkasse på 1.050 rdl. Deres ansøgning blev afslået, da man ikke mente at have sikkerhed i jorden⁵⁰⁾.

Stavnsbåndsjubilæum 1988

1988 er stavnsbåndsjubilæumsår. Jubilæumsåret fejres landet over. Men det er ikke så meget den specielle reform, der fejres, som hele landboreformkomplekset.

I den forbindelse markerer Gladsaxe Sogn sig flot ved meget tidligt at opfylde lovgivningsmagtens bestemmelser. I forhold til udviklingen på landsplan var udskiftningerne i sognet meget tidlige, og de var teknisk langt over gennemsnittet med pæne udflytningsprocenter, hvad ellers er sjældent i selvejerområder.

Selv om der var lidt modstand mod reformernes gennemførelse i enkelte byer, respekterede man alligevel de trufne afgørelser. Man erklærede tydeligt sit tilhørsforhold til kongemagten: en slags politisk stillingtagen, om man vil.

Hermed levede Gladsaxe Sogns indbyggere op til den reformånd, der var et væsentligt element i den konkrete skødeoverdragelse til dem i 1766, og som også var en del af den senere lovgivning.

Noter og henvisninger

1. Jacob Mandix. Håndbog i den danske landvæsensret. 2. udgave. København 1813. s. 54f
2. K. C. Rockstroh. Udviklingen af den nationale hær i Danmark i det 17. og 18. årh. Bd. III. København 1928 s. 62ff, samt do.: »Frederik IV.s godspolitik 1715-1720« i Historisk Tidsskrift 9. rk. 3. bd. 1925. s. 1ff.
3. K. C. Rockstroh: »Frederik IV.s godspolitik 1715-20« i Historisk Tidsskrift 9 rk. 3. bd. 1925 s. 27
4. Jørgen Dieckmann Rasmussen. Bønderne og udskiftningen. København 1977. s. 17f
5. K. C. Rockstroh: »Frederik IV's godspolitik 1715-20« i Historisk Tidsskrift 9 rk. 3. bd. 1925 s. 27
6. Edvard Holm. Danmark-Norges historie 1720-1814. Bd. 4.1. København 1902 s. 307f
7. Jørgen Dieckmann Rasmussen. Op. cit. s. 19f.
8. Et standardskøde findes aftrykt i P. Hansen. Nogle historiske optegnelser, især om det københavnske rytterdistrikt. København 1866 s. 36ff.
9. Jørgen Dieckmann Rasmussen. Op. cit. s. 19f.
10. Ingrid Markussen: »Gudsfrygtighed først og resten så... måske« i Årbog 1985-86 udgivet af Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune. S. 57ff og Jørgen Dieckmann Rasmussen. Op. cit. s. 19
11. Ingrid Markussen: Op.cit. s. 57f
12. Sognefoged i Stavnsbånd, Lars Nielsens dagbog, 1772-1796. Udgivet af Landbohistorisk Selskab ved Jørgen Dieckmann Rasmussen. København 1978.
13. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. 4. bureau. 1771. Journalsag nr. 1116 (rtk. 2334.12)
14. Hans Jensen. Dansk Jordpolitik 1757-1919. Bd. 1. København 1936. S. 20
15. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Breve fra regimentskriveren 1766-70.
16. Rigsarkivet. Rentekammeret. Rytterdistrikternes, Møns og Amagerlands Renteskriverkontor. Journalsager 1766. Nr. 292. (rtk. 248.201-76)
17. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Korrespondance vedr. landvæsenet 1770-1780. Læg 1770 og 1773.

18. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Amt. Breve fra regimentskriveren. 1766-1770.
19. Ibid.
20. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Amt. Dokumenter til landvæsenskommissionsprotokol. Brøndbyvester – Gladsaxe sogne. 1780-1800. Læg: Gladsaxe sogn.
21. Rigsarkivet. Rentekammeret. Generallandvæsenskollegiet. Relationsprotokol 1770. Nr. 144 fol. 340-41. (rtk. 432.8)
22. Ibid.
23. Rigsarkivet. Rentekammeret. Generallandvæsenskollegiet. Journal 1771-1773. Nr. 154 (rtk. 432.10)
24. Landsarkivet for Sjælland m.m.. Københavns Amt. Breve fra regimentskriveren. 1772.
25. Rigsarkivet. Rentekammeret. Rytterdistrikternes, Møns og Amagerlands renteskriverkontor. Ujournaliseret korrespondance. 1765-70 (rtk. 2248.279-80)
26. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Amt. Breve fra regimentskriveren 1766-1770.
27. Rigsarkivet. Rentekammeret. Generallandvæsenskollegiet. Journalsager 1770. Nr. 574. (rtk. 432.30)
28. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Amt. Korrespondance vedr. landvæsenet 1770-1780. Læg 1770.
29. Rigsarkivet. Rentekammeret. Generallandvæsenskollegiet. Journalsager 1770. Nr. 574 (rtk. 432.30)
30. Landsarkivet for Sjælland. Københavns Amt. Korrespondance vedr. landvæsenet 1770-1780. Læg 1771.
31. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. 4. bureau. Journalsager 1772, nr. 288. (rtk. 2334.13)
32. Landsarkivet for Sjælland m.m., Københavns Amt. Korrespondance vedr. landvæsenet 1770-1780. Læg 1770.
33. Rigsarkivet. Rentekammeret. Generallandvæsenskollegiet. Journal 1771-1773. Nr. 464 (rtk. 432.10)
34. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. 4. bureau. Journalsager 1771. Nr. 528. (rtk. 2334.10)
35. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. 4. bureau. Journal 1771. Nr. 748. (rtk. 2334.5-8)
36. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Korrespondance om landvæsenet 1770-1780. Læg 1773
37. Ibid.
38. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Rentekammerbreve. 1773.
39. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Rentekammerbreve. 1773
40. Rigsarkivet. Landvæsenkontoret. Journalsager ad journal litr. A 1773. Nr. 297. (rtk. 2481.64) og Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Rentekammerbreve 1773.
41. Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Korrespondance vedr. landvæsenet 1770-1780.
42. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. 4. bureau. Journal 1772. Lit. C. 279. (rtk. 2334.5-8)
43. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer. Journal 1772. Litra C nr. 915 (rtk. 2334.5-8)
44. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer, 4. bureau. Journal 1772 litra C, nr. 1.238. (rtk. 2334.5-8)
45. Rigsarkivet. Rentekammeret. Danske Kammer, 4. bureau. Journal 1772, litra D, nr. 271. (rtk. 2334.5-8)

-
46. Rigsarkivet. Rentekammeret. Landvæsenskontoret. Journalsag ad journal litra B. Ved nr. 190 (rtk. 2481.65)
47. Rigsarkivet. Danske Kammer. 4. bureau. Journal 1771. nr. 1239. (rtk. 2334.5-8)
48. Rigsarkivet. Rentekammeret. Landvæsenskontoret. Hovedjournal 1787. Nr. 2044. (rtk. 2481.213) og Landsarkivet for Sjælland m.m. Københavns Amt. Rentekammerbreve. 1788, 1. halvår.
49. Landsarkivet for Sjælland m.m. Rentekammerbreve 1796, 1. halvår.
50. Rigsarkivet. Rentekammeret. Landvæsenskontoret. Journalsager ad hovedjournal 1789. Ved nr. 2222 (rtk. 2481.267)

Svanerne på Kurstien

Af Ib Spang Olsen

Før vi flyttede fra Nørrebro til Aldershvilevej i Bagsværd lå ejendommen tom; visse ombygninger fandt sted indendørs, og ude i haven kørte lastbilerne med fyld fra vejen udenfor. Den var før en idyllisk, noget smalnet privat vej, der slyngede sig mellem uhyre træer. Under omdannelsen – i foråret 1964 – til kommunal og reguleret færdselsåre blev der en del jord tilovers, som meget praktisk blev lagt ind på vor lave og dyngvåde grund. Der ligger så nu det meste af idyllen – plus en del mindre idyllisk. Opvakte folk fra nær og fjern havde nok iagtaget, at her var noget at lægge fra på, så i de stille weekend'er listede man ned med sine murbrokker og andet nedrivningsskarn til blanding med det mere officielle fyld. Så vi kan stadig finde fliser og skår og endda det meste af et afløst skomagerværksted, når vi graver for at sætte jordbær. Dem har vi lært at afstå fra, og ingen skal spørge efter frugter og grønsager herfra, hvad man jo ellers kunne i gamle dage.

Jeg tilbragte nogen fritid med at ordne i det, der skulle blive have, men som forbipasserende syntes kunne ligne begyndelsen til en motorvej og ængsteligt spurgte til planerne om. Beroligede over mit svar kunne man da lettet gå over til mere almindelige spørgsmål, som for eksempel om nu de nye ejere betalte mig nogenlunde ordentligt for at gå der og lignende. De stod på den anden side af mirabel-hækken, på en sti, de kaldte Kurstien, og bag dem løb en ret dyb grøft, som bar en del vand – foruden hvad der hørte sig til af gamle cykler og andet henlagt gods. På et tidspunkt kom et ældre ægtepar og spurgte, om jeg ville være med til at skrive under på en adresse. Den gik ud på at forhindre en planlagt rørlægning af grøften, som førte fra den lille sø Nydam til den større Bagsværd Sø. Man hævdede, at denne strøm var af stor ælde og burde æres, samt at svanerne skulle bruge den for at kunne sejle med deres afkom fra Nydam til de større fourageringsområder længere østpå. Det gjorde de nemlig hvert år i juli måned, sagde de, og hvad hvis de ikke kunne det mere?

Ægteparret var ganske sympatiske folk og syntes ret bekymrede, men jeg tænkte på vor 2^{1/2}-årige, som ikke var til at holde fra farlige steder, og afslog altså at hjælpe til. Sidenhen har jeg signeret adskillige adresser, og jeg kunne måske have uddværet een af dem for så hellere at have støttet denne. En trøst kan det være, at nok heller ikke det havde nyttet noget – det var en tid, hvor fremskridtet hærgede landet og kommunen, uden øje for protestadresser og uden øre for advarsler og bønner, den periode, hvori Gladsaxes fortid og karakter i det hele taget gik fløjten, og i den forbindelse var dette jo en bagatel.

Så nu ligger Kurstien bred og magelig og ufarlig, undtagen måske for de pensionister fra plejehjemmet, som har for svært ved at vænne sig til knallerterne. Vandet løber vist stadig fra sø til sø, nu skjult under jorden, men hvad med svanerne? Er de flyttet, eller har de vænnet sig til de nye tider og holder afkommet hjemme i Nydam til det sidste?

Ingen af delene: Hvert år engang i juli er der opstandelse ude på Kurstien. Børn råber, visse voksne advarer, andre søger at berolige; der er et helt lille opløb, for det foregår midt på dagen.

Frem på Kurstien drager en lille procession. Forrest den stolte og af og til arrigt hvæsende fader, så moderen og derefter i forskellig fart og afstand de grå og ufærdige halv voksne, der er en del klodsede og for eksempel aldeles ikke er lavet til lange spadsereture. Og måske er det også de eneste grimme ællinger i landet, som må ud og traske mange hundrede meter, mellem ståltrådshegn og over befærdet gade, bare fordi en træsk kommune har taget deres vej og ingen ville høre på deres venners forbøn. Men her går de, ungerne tvunget af deres forældre og disse af dunkle indre tilskyndelser, som nogle kunne kalde instinkter, men som dog ikke er fra urtiden. Handlingsmønstret kan ikke være ældre end denne kanal, men dog har dens rørlægning altså betydet afslutningen på en meget gammel tradition. Her er noget for adfærdsforskere, skulle man tro. Her kan man anskue et »instinkt«, som har alle instinktets kendetegn, men som må være erhvervet på et tidspunkt, som en dyrepryskolog ville kalde fornylig.

Dette spekulerer svanerne tilsyneladende ikke meget over, men vi andre bekymres jo for, om de nu når målet, de fede bredder af Bagsværd sø, uden uheld og i tide. Så vi søger at værne dem mod trafikken og hjælper dem efter evne på gled. Den bedste metode har krumme-lægningen vist sig at være. En person lægger krummer, og de voksne svaner, hvis maver kan rumme det utrolige, og hvis appetit er ukuelig, følger efter. Det gør så ungerne også, men desværre falder de hele tiden, er slet ikke fodgængere. Jeg har engang prøvet at bære et par stykker af dem, men jeg måtte så løbe meget hurtigt for at undgå den meget vrede han og risikere den brækkede arm, man jo taler så meget om, at svanevinger kan give. Det blev for uroligt; hvad hjælper det, at ungerne kommer frem, hvis deres nervesy-

stem tager skade? Så vi lokker – og skubber diskret ved gå lige efter efternølerne, og hidtil er det da altid endt med, at hele klanen dumper sig i søens nogenlunde klare vand.

Det er et interessant syn for den, der har tid til den slags, og der må gerne komme et fuglemenneske hen for at se på. Men ellers kan jeg ikke love at ringe, når det sker; noget tyder på at det gamle ritual helst udspiller sig uden publikum.

Fig. 1. Det var her, det hele startede, da den flittige mejerist og senere manufakturhandler Carl Nielsen byggede sin villa i Buddinge i 1921-22. Den havde i de første par år adresse på Frederiksborgvej 188, der blev til Buddinge Hovedgade 16 – og i de sidste år Søborg Hovedgade 216. Til venstre anes gavlen på den hvide villa, hvor »Buddinge Landvaskeri« havde til huse, mens der er helt øde til højre, hvor der siden kom en række etagehuse og villaer ved Hovedgaden/Kildebakken/Kildebakkegårds Allé. Alle disse mange boliger er nu borte til fordel for den store plæne ved Hovedbiblioteket og forlægningen af Kildebakkegårds Allé. Forretningslokalerne i villaen blev senere udvidet, så de omfattede hele underetagen. Foto fra omkr. 1924.

Fra det gamle Buddinge

Af *Daisy Froberg*

Jeg vil her fortælle lidt om det gamle Buddinge.

Vi boede på Buddinge Hovedgade nr. 16 (matr. nr. 18ax). Min far, Carl Nielsen, købte grunden 1921, gravede den selv ud med skovl og spade og sparede derved mange penge. Vi flyttede ind i huset 1922 – far, mor, min lillebror og jeg selv.

Far var mejerist og arbejdede på mejeriet »Enigheden«. Som formand måtte han tidligt op, idet han startede kl. 4 om morgenen og cyklede den lange vej til arbejdet. Senere blev han forvalter, fik en mere normal arbejdstid og råd til at købe bil.

Da huset blev bygget, blev der indrettet et forretningslokale – det var til mor, som åbnede »Buddinge Tricotage og Manufakturhandel« i efteråret 1923.

I begyndelsen boede vi ikke alene i huset. Vi havde stue ved siden af forretningen og bagtil en gang og køkken. W.C. var der udenfor på trappen, og soveværelset lå på 1. sal. På 1. sal boede desuden møbelsnedker Poul Leo Bäck og hans kone. Dem kaldte vi »Han og Hun Bækken«.

De havde to børn, Anette og Arne, som vi legede meget med i vores store have. der gik helt ned til der, hvor senere sygekassens store ejendom og etagehusene ved Kildebakkegårds Allé kom til at ligge. Vores gamle træer i skellet står der endnu. Det første halve år boede desuden helt oppe på loftet tømrmester Andersen og hans kone, medens deres hus på Hovedgaden nr. 4 blev bygget.

I 1927 blev forretningen udvidet til det dobbelte, og der blev indrettet et kontor i køkkenet, så nu boede vi selv i hele huset, det var en dejlig forandring.

Grøfter på Hovedgaden

Da jeg var 6 år, begyndte jeg i Søborg Skole, det var en lang vej. Gang- og cykelsti var dengang ud i ét, og adskilt fra kørebanen med grøfter. Min første klasselærerinde var frk. Andersen-Høyer, en stor fyldig dame, men glad for hende var vi børn.

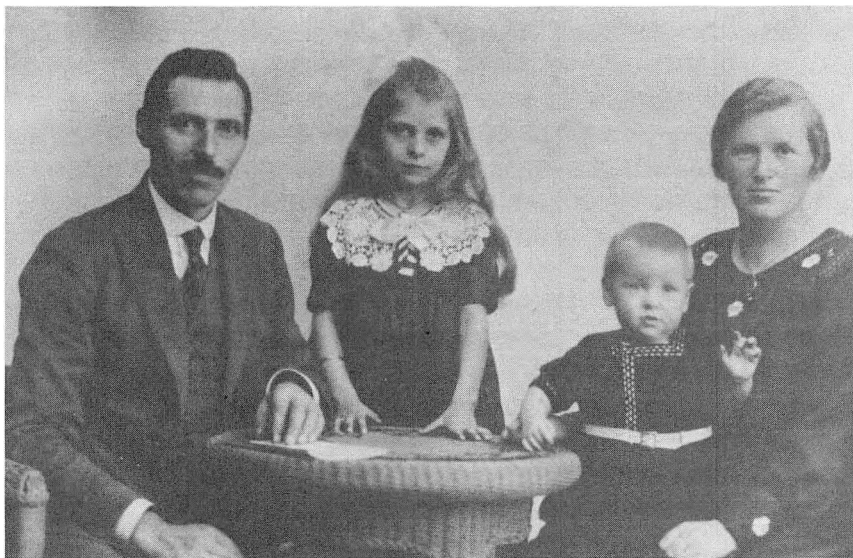

Fig. 2. Her er hele familien Nielsen fra Buddinge hos fotografen netop på den tid, først i 1920'erne, hvor man etablerede sig med manufaktur- og tricotagehandelen i Buddinge. Fra venstre ses mejerist og senere manufakturhandler Carl Chr. Nielsen (1889-1969), datteren Daisy (f. 1916) – forfatteren til disse erindringer – lillebroder Poul Christian (1921-1986), der senere blev forstkandidat og lektor ved Landbohøjskolen, og til højre moderen, der i pionertiden var den bærende kraft i forretningen, Signe Petra Nielsen (1894-1979).

Af andre lærere kan jeg huske frk. E. Buch, Augusta Rasmussen, C. C. Binger, P. C. Poulsen og inspektør K. Vedsmand. Skolen havde 3-4 bygninger uden om skolegården. Men der kom mange tilflyttere til Gladsaxe Kommune, så skolen blev for lille, og der skulle bygges til. Jeg måtte ligesom de andre børn i 3.-4. klasse flytte til Teknisk Skole, som lå ved linie 16's endestation. Da byggeriet var færdigt, kom vi tilbage til Søborg Skole og fik lærer Alfred Trudsø, som var meget afholdt.

Fra skolen husker jeg også den årlige skovtur. Vi tog med extratog fra Hovedbanegården. Det var disse små kupéer med plads til 8 personer. Billettøren gik udenpå togets gangbrædt, og det så temmelig farligt ud. Skovturene gik til Sorø, Roskilde, Helsingør m.m.

Fig. 3. Et kig hen over en del af det gamle Buddinge ved hjørnet af Kontorvej, hvor Hovedbiblioteket blev opført 1978-79. Fra venstre ses den »nye« sygekassebygning, der blev opført i 1954 til afløsning af det gamle »hovedkontor«, der lå i villaen ved siden af, Kontorvej 8, hjemme hos formanden, pianosnedker og sognerådsmedlem Carl Jørgensen, der var forretningsfører for »Gladsaxe Sogns Syge- og Begravelseskasse« fra 1932-54. Ved siden af ligger den næsten identiske villa »Alfhild«, Kontorvej 6, og på hjørnet af Hovedgaden villa »Bakkely«. Dernæst kommer mod Buddinge Hovedgade den hvide villa med kvisten, Buddinge Hovedgade 18-20, hvor »Buddinge Landvaskeri« havde til huse. Yderst til højre ses så den grå villa, som fra 1923 til 1963 rummede »Buddinge Tricotage og Manufakturhandel«, men i de sidste år husede »Buddinge Blomster«. – Billedet er taget omkr. 1970 fra det nyopførte Buddinge Center.

Bondehuse på Rådhusets plads

Det gamle Buddinge var lille, og jeg tror, jeg kan huske de fleste, som boede her. Vor nærmeste nabo var hr. og fru Petersen, som havde »Buddinge Landvaskeri« i nr. 18-20. Han havde sejlet og blev derfor kaldt »sømanden«, og noget med vand var det jo stadig! Derefter kom malermester H. P. Jensens hus, »Bakkely«, hvor

Fig. 4. Den »nye« skole i Buddinge fra 1901 på Kontorvej, hvor der senere blev indrettet kommunekontor og, efter at det nye rådhus var bygget i 1937, teknisk forvaltning, viste sig lynhurtigt at være helt utilstrækkelig. Derfor måtte lille Daisy Nielsen fra Buddinge den lange vej til Søborg, da hun skulle starte i skolen 1923. Her er lærerpersonalet ved Søborg Skole i 1915 – bl.a. alle dem, der omtales i Daisy Frobergs artikel. Stående fra venstre: Axel Asmussen, C.M. Hvorslev, Kr. Vedsmand, P.C. Poulsen, Ole Andersen og C.C. Binger. Siddende på bænken: Frk. Buch, frk. Hansen, frk. Jørgensen og frk. Andersen-Høyer. Siddende på jorden: Frk. Bagger og frk. Augusta Rasmussen. – Frk. Marie Andersen-Høyer, der var Daisy Frobergs første klasselærerinde, havde omkring århundredskiftet en lille privatskole i et stråtekt hus på Buddingevej 339-41 (ved hjørnet af nuværende Telefonvej/Tinghøjvej). Hun fik i 1903 en privatskole i Lauggårds Allé under mottoet »Ora et labora« (latin for: Bed og arbejd!). Hun kom i 1908 med sine elever til den nye Søborg Skole – og døde i 1929.

datteren Louise boede. I den anden ende af huset boede produkthandler »Niels Pust« og hans kone. »Bakkely« lå på Hovedgaden nr. 22-24, hjørnet af Kontorvej. I det næste hus på Kontorvej boede en enkefrue med 4-5 børn, hvor jeg mest kendte Bergliot, som var på min alder. Huset derefter var et gråt hus (nr. 8), hvor der senere blev sygekasse, som Carl Jørgensen bestyrede. Datteren Elinor var også blandt dem, jeg kendte, og i huset styrede hendes møster.

Fig. 5. Hvor der nu er Rådhushave ud til Hovedgaden, lå der op til midt i 1950'erne en række villaer. Den sidste, der forsvandt, var læge Schlanbusch's, som lå umiddelbart til venstre for billedet. Skiltet og brandhanen til venstre står på hjørnet af den lille vej, Bag Torvet, hvor lægen havde adresse. Lægehuset blev revet ned i foråret 1987. På dette fotografi ses fra venstre Buddinge Hovedgade 40, villa »Ellen«, hvor skomagermester Sørensen og »Schou« havde til huse, derefter cigarmager Knud Enna og til sidst – i Rådhusets skygge, villa »Tjørnely«, hvor den unge læge Johs. Schlanbusch lejede sig ind, da han som Gladsaxes første læge kom til Buddinge i 1905. Foto taget d. 8. april 1954. Alle tre huse blev nedrevet foråret 1954.

Overfor på Kontorvej, hvor Rådhuset nu ligger, lå der 3-4 gamle bondehuse, hvor der bl.a. boede en lystig ældre kone. Hun havde en søn Peter, og når man spurgte, hvor gammel han var, sagde hun, at han fulgte året. Længere henne (i nr. 13) lå kommunekontoret, som jo var lille i forhold til det store rådhus, vi nu har. På Kontorvej stod der nogle store kastanietræer, hvor jeg kunne klatre op og se ned på folk på vejen.

Fra Kontorvej og videre ud ad Hovedgaden kom vi til kurvemager Zinglersen på hjørnet (nr. 26), hvor Rådhuspladsen nu er. Zinglersen var en herlig gammel mand. Huset var gammelt, og der stod et stort lager af kurve udenfor. Derefter kom et par pæne villaer, hvor der boede nogle ældre mennesker. Videre udad lå Knud Ennas Cigarforretning i nr. 36, og derefter skotøjshandler Sørensen. På højre side af for-

Fig. 6. Ud til Buddingevej, mellem den tidligere Kildebakkegårds Alle (nuværende Kildebakken) og Slangerupbanen lå der bl.a. et garveri, H.K. Markmanns handelsgartneri og Buddinge Kro. Her ses kroen til venstre i retning mod Buddinge i de år, hvor elektrificeringen af Hareskovbanen blev forberedt med anlæg af dobbeltspor og niveaufri overskæringer. Slangerupbanen blev åbnet i 1906, og fra starten var der station i Buddinge, hvor overskæringen ved Buddingevej hurtigt viste sig at være farlig. Viadukten blev anlagt i årene 1956-58, og den nye stationsbygning blev taget i brug i 1959. Kroen og gartneriet måtte vige for den nye politi- og retsbygning, der blev taget i brug i 1975. Til højre i billedet ses Dehn's vaskeri, hvor der i årene 1920-36 var »Buddinge Handelsgartneri«, og videre mod Buddinge den store hvide villa ved »Buddinge Trælasthandel« og derefter førstelærer Thomas Pedersens røde villa.

retningen var der en lille vej, som hed Bag Torvet. Her dominerede dr. Schlambusch's villa, som var den største villa i byen. Han var en rar og hyggelig familielæge, hans kone var også læge og praktiserede i Søborg. De havde 3 børn, Inger, Karen og Preben. Preben overtog senere sin fars praksis, og nu er det Prebens søn, Finn, som har praksis – altså tredje generation læge i Buddinge. Længere henne lå nogle småhuse, hvor der i det ene boede en jødefamilie (Chaim Brudzewsky, Råd-

huspassagen 21) med en del børn. Faderen var skrædder, og familien blev desværre sendt til Tyskland under krigen. Der boede også en negerkone (Sarah J. Colberg fra de Dansk-Vestindiske Øer) på Fremtidsvej 17, med 2 børn, hvoraf den ene gik i skole med min bror. Hun glemte aldrig at fortælle, hvorledes hendes mand havde taget hende med til Danmark, hvor hun altid frøs.

Fra Hovedgaden rundervi nu hjørnet til højre ned ad Buddingevej. Her lå karetmager H. P. Jørgensens hus, der sammen med læge Schlanbusch's villa eksisterede lige til foråret 1987. Karetmagerens hus brændte i 1933, men blev genopbygget. Videre ad Buddingevej, hvor kirken nu ligger, lå Buddinges gadekær, hvor det var spændende at lege.

På hjørnet af Kildebakkegårds Allé lå garveriet, (hvor der i dag er revisorer, før det var der trykkeri), og videre henne gartner Markmann (nr. 271-73), hvor der nu er Politistation. På denne grund lå også Buddinge Kro, hvor byens børn gik til dans. Her lærte vi både gamle og nye danse, og det allernyeste var Charleston.

Station og »Bilfarm«

På den anden side af vejen, op til Buddinge Station, lå ejendommen »Engdal«, og mellem »Engdal« og Buddinge Station løb Buddinge Å. Om vinteren blev markerne oversvømmede, så der var en dejlig skøjtebane, og her var rigtigt liv for byens børn og unge. Jeg husker den gamle station, hvor den flotte stationsforstander Pedersen klarede alt med togenes ankomst og afgang, og hvor der tillige var postkontor. Den nye Buddinge Station ligger næsten på samme sted.

Efter stationen lå Christoffersens flotte hvide villa med Buddinge Tømmerhandel, som findes endnu. Et stort gartneri lå dér, hvor nu Dehns bygninger ligger. Førstelæreren fra Gladsaxe Skole, Thomas Pedersen (der var broder til stationsforstanderen), boede i det næste hus (nr. 310), en rød villa, der ligger der endnu. Endelig kom Smedemester Nielsens hus på hjørnet af Buddingevej og Hovedgaden, hvor der nu er benzintank.

I min første tid var der ikke bygget meget ud mod Bagsværd, men senere blev der en masse veje, som alle hed noget med -mark. På disse »marker« dukkede på rekordtid en mængde etplanshuse op. Ved en stor rød villa var der »Bilfarm«. Det var Petersen med de røde busser på Buddinge Hovedgade 74, ved den senere etageejendom »Hesteskoen«, hvor der nu er opført en LO-skole.

Mange butikker

Vi vender ind mod byen igen. Ved den store rundkørsel, hvor nu Gladsaxe Gymnasium og Teater ligger, lå Lyngbakkegård og efter den vejen mod Gladsaxe, hvor nu Buddinge Centret ligger (i dag Tinghøjparken/Tinghøjvej). I et lille stræde lå et

Fig. 7. På den gamle Buddinge Hovedgade nr. 41 lå Haagen Petersens købmandshandel, der kunne avertere med, at det var »Buddinges ældste Købmandsforretning«. Den lå, hvor parkeringspladsen ved Brugsen ligger i dag, og ved siden af lå Karl Øbys lille kiosk, som han betalte 200 kr. for årligt i leje. Da han fik tilbudt lokaler i det nye Buddinge Center, der åbnedes i 1963, ville lejen blive 20.000 kr. pr. år, så Øby sagde pænt nej tak. Til venstre for kiosken gik Anlægsvej, tidl. Buddinge Skolevej, op mod Tinghøjvej. Helt til venstre skimtes Købmand Thusholt (tidl. Larsen). – Foto fra omkr. 1958.

gammelt hus, hvor jeg erindrer, at vi betalte sygekasse – et mærke i bogen og et stempel – så var det kontingent klaret.

På Buddingevej 317 havde købmand Birk Jørgensen sin forretning, og blandt de gamle huse var der ét lille, hvor gamle fru Franck boede. En gang om ugen gik hun med »Hjemmet« og »Familie Journalen« og tjente derved lidt extra. Videre mod Gladsaxe lå planteskolen »Osborn« (hvor HNG nu har hovedkontor).

Efter vejen mod Gladsaxe lå Haagen Petersens købmandshandel (Buddinge Hovedgade 45-47), der også havde en viktualieafdeling, som fru Petersen passede. Ved en lille beplantet trekant ved Anlægsvej (hvor P-pladsen ved Brugsen er i dag)

Fig. 8. I villaen til højre, »Sofiero«, Buddinge Hovedgade 37-39 havde fabrikant Herman J. Møller sin trævarefabrik »Dannebrog«, der var flyttet fra Frederiksberg til Buddinge i 1930. Han producerede bl.a. bøjler og bærepinde, som han kom op på at fremstille i et antal af 160.000 pr. dag. Midt i billedet ligger det populære »Buddinge Conditori«, som kunne avertere med »Byens Bedste Brød« allerede i begyndelsen af århundredet. Det var bagermester Hans Chr. Jørgensen, der bagte og serverede kaffe med kager i glasverandaen – mens en svoger havde »Buddinge Isenkram« i fløjen til venstre. Næste hus i rækken er skomager Olsens, mens det hvide stakit imellem hører til gartner Charles Nielsens smalle grund i nr. 27. Foto fra 1955.

boede sognefoged Carl Hansen i »Kastaniely«. Her boede også familien Kofoed-Jensen, hvis datter Olga jeg gik i skole med. På den anden side af trekanten lå købmand Larsen (senere Thusholt) i nr. 41, og derefter kom bager Eskildsen, som var en stor glad bager med en sød lille kone. Efter bageren lå en stor villa (nr. 37-39) med have foran, hvor »Trævarefabrikken Dannebrog« lå. Vi kaldte indehaveren for »pindemanden«, fordi han lavede bærepinde, tøjbøjler o.l. Derefter kom vi til bager Sørensen (nr. 31-35), senere H.C. Jørgensen. Her var der konditori med ser-

Fig. 9. Mellem skomager Olsen på Buddinge Hovedgade 25 og bagermester Jørgensen i nr. 31-35 lå dette hyggelige hus i nr. 27 med gavlen mod Hovedgaden lige over for Kontorvej. Her boede gartner Charles Nielsen, der havde gartneriudsalg til op i 1950'erne. Huset blev revet ned kort efter 1960 for at gøre plads for Buddinge Centret. Foto fra slutningen af 1950'erne.

vering i en glasveranda. Jeg kan huske folks bestyrtelse, da wienerbrød steg fra 5 til 6 øre og flødekager fra 10 til 12 øre, men det skulle blive meget værre!

En lille smøge sneg sig op langs selve bageriet og helt tilbage lå et gammelt bondehus, hvor der boede fire familier, så der var ikke megen plads til de mange børn, de havde. Senere blev der bygget til ud i haven ved bagerens hus, så der blev isenkramforretning, der ejedes af fru Jørgensens brødre.

Nu er vi nået til et gammelt hus, som lå med gavlen ud mod vejen, her havde

Fig. 10. Trip-Trap-Træsko: Alting ændrer sig, og ikke mindst i Gladsaxe Kommune er det gået stærkt. Her er tre fotografier af præcis det samme sted: tidl. Buddinge Hovedgade 4 – og siden (fra 1964) Søborg Hovedgade 204-206. Den imponerende bindingsværksvilla lå på grunden fra begyndelsen af 1920'erne til omkring 1950, hvor der blev bygget en etageejendom her og på nabogrundene op til Buddinge Manufaktur i nr. 16.

gartner Charles Nielsen sit gartneriudsalg (i nr. 27). Skomager Olsen boede i det næste lille hus (nr. 25 – lige overfor Kontorvej), og han forsålede alt vort fodtøj.

Det næste hus »Johannehøj« (nr. 19) var et stort 2 etages hus med baghus. Her boede »Krøllepeter« med familie. Konen hed Johanne og sønnen blev kaldt »Krøllelars«. Jeg kan huske, at da moderen døde, skulle hendes kistetøj være af lysegrøn silke, »for mor skulle ligge smukt«, og dette gjorde et dybt indtryk på mig.

Det sidste hus i rækken var vores genbo, grønthandler Nielsens hus med to lejligheder i nr. 15-17. Forretningen var lille og beskeden ligesom folkene. Hvor det lå, er nu en tom grund mellem Centret og hjørneejendommen ved Tinghøjvej.

Buddinges nye udseende

Et af de gode minder, jeg har, var, når byens ældre skulle på skovtur. Så kørte de af byens borgere, som havde bil, for dem. Værtsparet havde madpakker med til alle i bilen, og så kørte man ud i naturen. Eftermiddagskaffen blev gerne indtaget på en

Fig. 11. Denne etageejendom, »Manpower-huset«, måtte sammen med de øvrige boligkarréer og villaer mellem Kontorvej og Kildebakkegårds Allé/Kildebakken falde, da Gladsaxe Hovedbibliotek skulle bygges og Kildebakkegårds Allé omlægges og føres ud i Hovedgaden lige over for Tingshøjvej. På den tidligere vej Kildebakkens areal opførtes de beskyttede boliger, der kaldes »Bananen«, op til »Irmahuset« og »Kildegården«, mens det nye vejforløb kom til at gå lige, hvor denne ejendom lå i tredive år fra ca. 1950 til 1981. Foto fra marts 1981.

kro undervejs. Nu er Buddinge og Gladsaxe vokset, så når der er skovtur, køres der med busser i flere dage.

Vi boede i Buddinge i 23 år – fra 1921 til 1944, hvor vi solgte forretningen til manufakturhandler Sørensen, som senere flyttede over i Centret. Vi så byen vokse, men først efter vi flyttede, fik den sit nye udseende. Rådhuset og Centret fylder næsten den gamle by. Mange nye boliger er kommet, og nu til sidst det nye Bibliotek, der blev åbnet i 1979, hvor mit barndomshjem lå.

Da manufakturhandler Sørensen flyttede over gaden til det nye Center i 1963 rykkede Ellinor Lillholms blomsterforretning ind, og den lå der, til huset blev revet ned omkring 1970.

Fig. 12. Her er den forlagte Kildebakkegårds Allé ved at blive ført ud i Hovedgaden i september 1981, hvor tidligere Buddinge Hovedgade begyndte. I baggrunden ses etagehusene i det tidligere sving på Kildebakkegårds Allé. De ligger, hvor Jean Kunze fra 1910 havde et handelsgartneri, som senere blev overtaget af sønnen Knud Kunze. Overalt i Gladsaxe Kommune prægedes billedet – ikke mindst i kvarteret omkring Kildebakkegårds Allé – af handelsgartnerne, som leverede varer til Københavns Grønttorv året rundt.

Fig. 1. Postbud Anders Valdemar Viholt med familie i haven til Godtgemt 7. Bagest fra v. A. V. Viholt, Carlo (hovmester, † 1964) og »Mormor« Mette Marie Jensen. Siddende fra v. Poul (brandmand), Inger (g. Kajberg † 1978) på skødet af moderen, Ella (f. Jensen † 1975), Rita (g. Munkstrup † 1969), Amy (g. Schmidt), og Arne (forfatteren til disse erindringer, † 1987). Foto 1928.

En bagsværd dreng fortæller

Erindringer fra 1920'erne og 30'erne.

Af Arne Valdemar Viholt

Assistent Arne Valdemar Viholt, der døde i oktober 1987, var levende interesseret i Gladsaxes lokalhistorie. Han havde en god hukommelse og en levende fremstillingsevne, som nu kommer eftertiden til gode.

Igen gennem årene har han leveret mange bidrag til lokalpressen med erindringskitser, f.eks. om vintersporten i Bagsværd, Kuranstalten, Jul i Bagsværd m.v. – ofte underskrevet »Bagsværd drengen«.

I 1982 nedskrev Arne Viholt en række beretninger med skildringer af dagliglivet i Bagsværd i 1920'erne og 30'erne, som han huskede det. De bringes her i samarbejdet form med enkelte supplerende, rent faktiske oplysninger.

Jeg er født i Bagsværd den 31. juli 1917, og jeg kan huske tilbage til 14. maj 1921, da jeg var knap fire år. Min mor skulle føde, og min lillesøster og jeg blev sendt ned ved »Gadekæret«. Vi skulle se, om storken ville komme med en lillebror til os. – Vi så nu ingen stork – men jeg havde en dag sammen med min far set en stork i mosehullet, som lå vest for Bagsværdgård, hvor Krogshøjvej nu går over i vejen Bagsværd dal, så jeg trak min lillesøster med mig for at se, om vi muligvis kunne se storken dér.

Vi havnede imidlertid hos vores farbror, postbud Hans Michael Viholt, i »Stralsund«, hvorfra vi senere blev hentet hjem af en faster, som var kommet fra Buddinge for at hjælpe ved fødslen. Min mor var nu ellers i gode hænder hos den elskelige jordemoder Karen Højgaard fra Buddinge. Fru Højgaard var vist den eneste jordemoder dengang, og hun har »trukket« ikke så få børn »i land« i Gladsaxe Kommune.

»Stralsund« lå langt fra Bagsværd, syntes man dengang, men vi kom dog hjem – og storken havde da været med en lillebror til os. Samme dag fik drejer Christensens kone på Hovedgaden en dreng, som tilfældigvis fik samme navn som min bror, Poul. Drejerens søn blev senere godt kendt under navnet »Pyhl«. Min lillebror nyder nu tilværelsen som pensioneret brandmester på Mogens Allé 66.

Fig. 2. Gadekæret i Bagsværd lå, hvor Bindeledet/Aldershvilevej/Godtgemt ligger i dag. Det var oprindeligt landsbyens centrum med gårde og jordløse huse for håndværkere og landarbejdere, men størstedelen af gårdene flyttede ud på deres marker efter udskiftningen i 1770'erne. Gadekæret var blevet fyldt op i begyndelsen af århundredet, men kunne i fugtige perioder rumme vand i lavningen. På fotografiet ses bl.a. kastanietræet, som Arne Viholt omtaler, med de to granitsøjler fra Aldershviles indkørsel på Hovedgaden ved nuværende Hesteskoen. Til højre »Pindelars' Hus« og i baggrunden den nye bebyggelse ved Bindeledet/Tværledet. Foto fra marts 1952.

Bagsværds »gadekær«

Hvad var »Gadekæret« i Bagsværd? Da vi nok støder på navnet nogle gange, må jeg lige oplyse, at »Gadekæret« i min tid var en stor græsbevokset plads, som langs vejen var afgrænset af store træer og i bagkanten af store graner. Der gik en sti diagonalt over »Gadekæret«, og midtvejs på denne sti var der et stort kastanietræ, som vi børn selvfølgelig skulle kravle i. På hver side af kastanietræet stod to cylindriske granitsøjler. Disse to søjler stod tidligere ved den gamle nedkørsel til Aldershvile. Det var der, hvor vejen Hesteskoen nu ligger ved Hovedgaden. Søjlerne kan i dag ses ved porten i Aldershvile parken. På det nordlige hjørne af »Gadekæret« lå det gamle sprøjtehus, dér hvor slagteren og boghandleren er i dag på hjørnet af Bindeledet og Aldershvilevej.

Sprøjtehuset »gemte« den gamle sprøjte, som betjentes ved håndkraft. I tilfælde af ildebrand kom der en hestevogn fra en nærliggende gård – jeg mener, det en tid var fra Ahorngaard. Sprøjten blev læsset på vognen, og så gik det jo ellers af sted til brandstedet, hvor ilden som regel havde godt fat. Man havde jo ikke så mange brandhaner, og tit måtte man hente vand til slukningen fra en mose eller dam og lade spandene gå fra hånd til hånd. I mange tilfælde indskrænkede man sig også til at redde besætninger og indbo. Der skete også det, at når man satte tryk på de gamle brandslanger, ja, så var de rådne og sprang.

Der var ikke så få ildebrande, da jeg var dreng i tyverne. Lynnedslag lavede tit brand i gårde og huse, og man må også huske på, at man havde gammeldags komfurer, vaskekedler og åbne ildsteder, så der var større fare for ulykker både med den åbne ild og med petroleumslamper.

Noget, jeg så tydeligt kan huske, er, at blev der slået alarm ved en ildebrand, så gik brandlederen rundt i byen, trækkende sin cykel ved højre hånd. I venstre hånd havde han et horn, som han blæste i, hvorefter han råbte: »Det brænder på Holmegaard (eller hvor det nu var) og alle, der kan, bedes komme og hjælpe«. Sådan gik det byen rundt, men man kan vel godt forestille sig, at ilden havde for godt fat, inden hjælpen nåede frem.

Nu tilbage til »Gadekæret«, der var en god tumleplads for både børn og voksne. Der var plads til boldspil, de voksne spillede »Klink« med toører og femører, og så var der tit om sommeren møder og koncert af forskellig slags, lige fra Frelsermøder til musik af lystige orkestre.

»Gadekæret« lå lavt i forhold til vejen, så om vinteren med megen sne, kunne der ved tøbrud godt danne sig en sø, som selvfølgelig skulle udnyttes til at sejle i med kar og baljer, at man kæntrede ind imellem og fik en våd trøje, måtte man tage med.

Ved »Gadekæret«, hvor vejen delte sig – dels mod Lyngby (den nuværende Aldershvilevej) og dels mod skoven lå en stor trekantet, asfalteret plads, som vi kaldte »Torvet«. Ved »Torvet« lå et stort flot hus, »Hannovers Landsted« på hjørnet af Bindeledet og Aldershvilevej. Her boede landets statsminister (Niels Neergaard) et stykke tid.

Jeg må lige slutte dette afsnit med at fortælle, at gårdejer Lillelund fra Bondehavegaard som en af de første i Bagsværd fik sig en lastbil, og ved ildebrand var det ham, der kom med bilen og fik læsset sprøjten på, og så gik det jo i susende fart til brandstedet.

Den nye »Amtsvej« og Slangerupbanen

Da jeg var dreng, var der endnu en del gårde i og omkring Bagsværd. Var byen lille – ja, men så var der luft til næsten alle sider, da de åbne marker strakte sig så langt,

man kunne se, mod Hjortespring-Herlev og mod Lyngby. Mod Hareskov blev udsynet jo brudt af de store moser, ligesom Hareskoven og Bagsværd Sø begrænsede synet mod nord.

Fra Bagsværd var der den gamle Frederiksborgvej mod Farum og Hillerød, mens mindre veje gik mod Hareskov-Herlev og Lyngby. Kom man fra København og skulle til Bagsværd, måtte man i Buddinge dreje mod Lyngby for så ved Buddinge Mølle at køre til venstre ad Gammelmosevej, som så gik ud til den nuværende Bagsværd Hovedgade, dengang kaldt Frederiksborgvej. Det var faktisk »Hovedvejen« fra København, men man kunne fra Buddinge også komme over Gladsaxe til Bagsværd, eller man kunne ved Søborghus Kro tage den gamle »Fabrikvej« – nuværende Gladsaxevej og via den komme over Gladsaxe til Bagsværd.

Nu kører man lige fra Buddinge til Bagsværd. Københavns Amt lavede først i tyverne »Amtsvejen«, som den blev kaldt i folkemunde. Den havde brostensbelægning og grøfter i begge sider – og der var ikke gadelys. Da der ikke var megen bebyggelse dengang, var der temmelig mørkt i vintermånederne. Jeg kom selv i lære hos smeden i Buddinge, så jeg har nogle gange prøvet at tage en tur i grøften en mørk morgen!

Jeg kan huske, da der blev rutebil til Søborg. Rutebilen kørte hveranden gang via Buddinge Mølle, da der ikke var publikum nok langs den nye vej.

I 1926 ramlede rutebilen ind i et lokomotiv ved Slangerupbanens overskæring af Gammelmosevej. Chaufføren blev dræbt, og billettøren såret. Billettøren var den senere kontorchef ved Gladsaxe Skolevæsen Senius Berg. Han kom godt over sine skader, og hans humør havde ikke lidt skade.

Om Slangerupbanen husker jeg også historien om »Rasmus Røv«. Han var ansat ved Slangerupbanen, hvor man i nogle år i starten måtte have vagt ved overskæringen af Frederiksborgvej lige før skoven. Den gang var der jo især trafik af hestevogne, men cyklerne var jo også ved at blive almindelige. Om søndagen, hvor mange mennesker tog i skoven, havde man så vagt ved overskæringen. Når toget nærmede sig Skovbrynet, gik vagten ud midt på vejen med et rødt flag på en stang hævet højt over hovedet, og når manden med det røde flag tronedede frem på vejen, skulle alle standse, indtil toget var over vejen. Det var dog ikke altid, flaget blev respekteret, og så skulle den formastelige jo noteres.

Rasmus, siges det, kunne hverken skrive eller læse, men havde en bog, hvor »lovovertræderen« så skulle skrive sit navn. En søndag, hvor Rasmus antastede en mand, som ignorerede flaget, og derfor skulle skrive sit navn i bogen, – ja, så skrev han: »Rend mig i røven Rasmus«. Og siden hen hed Rasmus aldrig andet end »Rasmus Røv«!

»Rasmus Røv« delte sit virke ved Slangerupbanen med at sidde og »slå sten« på pladsen ved Bagsværd Station, og når jeg ser tilbage, ja, så er han næsten en levendegørelse af personen »Jens Vejmand« i sangen: »Hvem sidder der bag skærmen«.

Rasmus boede iøvrigt i et ældre hus først på vejen mod »Krogaarden« (Senere »Vadstrupvej« og igen senere »Genvej«) bag den gamle ligkistemand, hvor den nye Vadstrupvej nu løber ud i Hovedgaden. Jeg kan huske, at huset brændte i slutningen af tyverne. Rasmus og hans kone var ikke hjemme, men kom, medens branden var på det højeste, og jeg kan se det for mig, som var det i går, at fru Petersen var nedbrudt af gråd, da hun så sit hjem omspændt af flammer.

Der blev dog bygget nyt hus på grunden, og datteren Bertha (gift med »sorte« Einar Nielsen fra Triumfvej) startede et lille vaskeri, som de havde i mange år.

Bertha og Einar flyttede til Haspegårdsvej, da man fuldstændig ændrede bybillede ved Genvej/Vadstrupvej.

Kirkestien

Fra Gammelmosevej gik det lidt nedefter mod Bagsværd. På venstre side af Hovedgaden lå »Skolelodd« , der, som navnet siger, hørte til skolemesterens embede. Så kom fire-fem huse ved Søndergaardens jorder, og der, hvor nu Ibsvej starter, gik en sti bag ved disse huse. Det var den gamle kirkesti til Gladsaxe.

Bagsværd Kirke blev bygget som menighedshus i 1905 og indviet som kirke i 1923, mens man før den tid måtte til Gladsaxe med kirkelige handlinger. Kirkestien gik på vestsiden af Skolelodd, over markerne, hvor nu Landerslevvej og Vibevænget ligger, ja, den skar jo også Gammelmosevej (idag Frodesvej), hvor der ikke var bebyggelse. Så løb Kirkestien vest om Espegaard for at svinge op mod Gladsaxe By og kom ud der, hvor nu vejen til haveforeningen Carl Nielsens Minde ligger, efter at have passeret Egegaarden ved Klausdalsbrovej.

De gamle gårde

Inden vi nu begiver os tilbage til selve Bagsværd, skulle vi måske lige se på gårdene udenfor.

Espegaard, Haspegaard og Tornhøjgaard hørte til Gladsaxe, men jeg havde dog skolekammerater fra kvarteret ved Haspegaard.

Søgaard, Søndergaard, Bagsværdgaard, Thorasminde. Krogaarden, Bakkegaard, Mads Thomsens gaard (»Frydensgave«), Jægerslyst, Bondehavegaard, Ahorngaard og Rønnebærgaard lå lige ved Bagsværd, ja, nogle af dem var ved at blive indkredset af udstykninger. De seks førstnævnte i yderringen holdt jo længe deres placering med frie marker på alle sider, medens gårdene, som lå klinet til byen, mere og mere blev lukket inde. På alle de nævnte gårde var der landbrug og kvægavl. Mads Thomsens gaard, som lå mellem Hovedgaden og jernbanelinien, hvor Gladsaxe Bio og ejendomskomplekset Buegården er i dag, var vel en af de første, som blev jordløs, men jeg kan da huske, at de kørte hø hjem og havde nogle køer.

Fig. 3. »Frydensgave« lå på Bagsværd Hovedgade 108, hvor ejendomskomplekset Buegården ligger i dag, mens Bagsværd Idrætspark ligger der, hvor ejendommens betydelige grusgrav lå. Søndergård Skole, tidl. cementvarefabrikken »Dana«, Sæbjørnsvej og Solbærvænget m.v. er opstået på gårdens tilliggende, der var på 80 tdr. Poul Thomsen, der både havde rutebilruten Bagsværd-Lyngby og turistkørsel, købte ejendommen i 1926, hvor der indrettedes garageanlæg og værksteder for de »blå rutebiler«. – Foto fra 1949.

Jægerslyst (Aldershvilevej 112-16) kan jeg ikke huske havde køer; så vidt jeg ved, lejede man det sidste jordstykke ud til »den gamle fragtmand«, som dyrkede grøntsager der, og kørte på torvet i København og solgte dem.

På Jægerslyst boede den gamle Ysbæk Nielsen, der var en morsom type med hvidt skæg og en sjov gnækkende stemme. Hans søn, Walther Ysbæk Nielsen, startede vognmandsforretning fra gården. Først med heste og vogn, senere med lastbil. Om vinteren drev han kanefart rundt i byen; så når folk ville fra den ene ende til et andet sted, så kørte de med Walther, som vi kører med Taxa.

De næste gårde lå i retning mod Lyngby, dog ikke længere væk, end at de havde føling med byen. På Bondehavegaard kom jeg tit, og jeg har kørt roer hjem sammen med Jens og Hans Lillelund. Jens Lillelund blev jo senere kendt som en

Fig. 4. »Bondehaven«, der før 1913 hed Svejgård, var med sine 90 tdrl. en af sognets større gårde. Den blev i 1910 købt af Venstre-folketingsmanden Jens Peter Lillelund, der ejede den til sin død i 1922. Han var medlem af Folketinget 1912-22 og af Gladsaxe Sogneråd 1921-22. På billedet ses i vognen den senere så navnkundige modstands- og forretningsmand Jens Lillelund (1904-81), der bl.a. var initiativtager til modstandsgruppen »Holger Danske«, og søsteren, husholdningslærer Sigrid Lillelund, mens gårdens senere ejer, Hans B. Lillelund, holder geden. Hans B. Lillelund, f. 1902, der senere blev direktør for »Bondehavens Grusgrav og Mørtelværk«, først ved gården, der havde adresse på Aldershvilevej 103, og senere ved Amundsensvej. Også Hans B. Lillelund var politisk aktiv, idet han var medlem af Gladsaxe Kommunalbestyrelse 1959-62. – Foto fra omkr. 1917.

ledende modstandsmand, og Hans Lillelund startede Bondehavens Grusgrav og Mørtelværk. Det lå der, hvor nu Bondehavevej svinger mod nordøst, men senere blev det flyttet til Amundsensvej, og det sidste jeg kendte til det, ja, da lå det på Vadstrupvej lige ved Krogaarden.

Jens og Hans fik en god skoleuddannelse, men de måtte skam hjælpe til på gården. En søster var den kendte husholdningsekspert Sigrid Lillelund.

Ahorngaard kan jeg ikke huske så meget om, jeg tror, at den var blevet jordløs, og der blev lavet beboelse i længerne. Som sidste gård kom Rønnebærgaard, der havde en stor besætning. Køerne græssede om sommeren på markerne, hvor nu Birgitsvej ligger. Vi hentede mælk på Rønnebærgaard om aftenen, når der var malket sidste gang. Mælken hentede vi i en mælkespand, som blev sat i viktualiekælderen, og næste morgen skummede vores mor fløde af, og da det var god og fed mælk, blev der godt med fløde.

Bagsværd Sø- og Folkepark

Fra Rønnebærgaard mod Lyngby var der dengang ikke megen bebyggelse, men der lå tre meget store villaer, og grundene til disse ejendomme var som én stor park, der gik ned til Bagsværd Sø, hvor ejerne havde privat bådebro. De store villaer hed »Søgaarden«, »Søholm« og »Voerslund Kjærs« (vi gav huset navn efter ejeren, en københavnsk tandlæge). Det sidste hus ligger lige op til Lyngby Radio, hvor villaen senere er blevet spædbørnshjem.

Der var slet ingen små sideveje på den tid, – Rønnekrogen, Regattavej, Åsen og Birgitsvej eksisterede ikke, men på højre side af Søholms skel gik der en sti langs med Rønnebærgaardens mark. Denne sti førte ned til en lille folkepark, der lå på skråningen mod søen. Parken var anlagt, før Aldershvile Slotspark blev åbnet for publikum i 1928. Den var vel tænkt som et åndehul mod søen for borgerne i Bagsværd. Man må jo huske, at der ikke var adgang til Bagsværd Sø andre steder på denne side af søen, da det var private, som rådede over arealerne ved søen, og man skulle helt forbi den gamle Søvavillion (i dag: Regattapavillionen), før der var fri adgang.

Ved den lille park »Bagsværd Sø- og Folkepark« lå der en badeanstalt, som var åben om sommeren, for piger og damer fra kl. 13 til kl. 16 og for drenge og mænd fra kl. 17 til kl. 20. Vi gav ti øre for at komme ind, og der var godt besøgt. Vandet i søen var til at bade i på den tid. Bagsværd Skole sendte da også eleverne derop om formiddagen i deres gymnastiktimer. Det var en »rigtig« badeanstalt med kabiner med dør for, så man kunne lukke, hvis man var genert. Der var også et W.C. – ja, c'et var jo på gammeldags facon med tønde – og det sidste, bademesteren foretog sig, inden han om aftenen lukkede og låste af, var at hælde tøndens indhold ud i søen!

Fra rejsestald til autoværksted

Jeg har nævnt Mads Thomsens gaard Frydensgave, der lå på Bagsværd Hovedgade 108. Mellem gården og banen var der en sti, som gik til Stationen, og langs denne sti lå en gammel længe, hvor gårdens »lokum« havde til huse; men ud mod stien

Fig. 5. Blandt de mange markante herskabsvillaer, der lå på den gamle Bagsværdvej (dvs. nuværende Aldershvilevej, der tidligere hed Lyngbyvej, da det jo var vejen fra Bagsværd til Lyngby) var Hof-Tandlæge Voerslund Kiørs. Området var yndet af københavnere, der gennem udstykninger fra især Rønnebærgård (i dag Aldershvilevej 80) kunne få grunde helt ned til Bagsværd Sø, hvor den nye Bagsværdvej (Ring IV) først blev anlagt under anden verdenskrig. I Voerslund Kiørs villa, der i dag har adressen Bagsværdvej 146-48, indrettedes der i 1931 et spædbørnshjem af frk. Ingrid Madsen og fru H. Winholt. Det blev en selvejende institution i 1945 og sorterer i dag under Københavns Amt under navnet »Barnets Hjem«. – Foto fra 1941.

manglede nogle brædder, så når der var besøg på »Das«, kunne man se, når buksene blev hevet ned. Det havde vi børn megen sjov ud af, men da vinteren kom, og vi begyndte at smide snebolde ind på de bare »numser«, blev der slået en stor plade for hullet i væggen, og så døde den spøg hen.

Noget fra den tid, jeg husker klart, er Kroens Rejsestald, som kom til at ligge for enden af Kroens gård lige op mod banen. Denne Rejsestald blev dog aldrig rigtig brugt efter formålet. Folk rejste jo ikke så meget med hest og vogn mere, og Slangerupbanen startede i 1906, ligesom bilerne dukkede frem og blev mere og mere almindelige, så folk kunne nå at rejse langt på een dag. Rejsestalden blev så til autoværksted, så vidt jeg ved, var det dér Anders Geil startede, men senere flyt-

tede til Hovedgaden lige over for Kroen. Senere igen byggede Geil et moderne værksted på hjørnet af Krogshøjvej og Hovedgaden, for senere at ende på Vadstrupvej, først lidt før Krogaarden og til sidst byggede han den store virksomhed »Traktorgården«. Rejsestalden blev til sidst lavet om til krostue for Bagsværd Kro, da der flyttede bank ind, hvor den gamle krostue i selve Kroen havde været.

Ringridning ved fastelavn

En ting, som må med i erindringerne fra den tid, må være fastelavn i Bagsværd. Jeg kan huske, der var ringridning og slåen katten af tønden. Det foregik over for Kroen på den lille vej, som gik øst om Bagsværdgaard, og som også førte til Søndergaard og Haspegaard.

Deltagerne var folk og karle fra gårdene i Bagsværd, og man var ridende eller i hestevogn. Folk var selvfølgelig i folkedragter, som vi syntes var meget flotte. Efter løjerne ved tøndeslagningen og ringridningen red karlene rundt og fik sig lidt »inden for vesten«, og mon ikke det har gået for nogle af de enkelte karle, at det var hesten. som fandt vejen hjem?

En populær og festlig mand var Adolf Tolvig, der i mange år boede i et hus ved siden af »Bagsværd dal«, som lå lige overfor Frydensgave på Hovedgaden. Bagsværd dal havde hovedindgang fra Hovedgaden, og det var en statelig villa. Så vidt jeg ved, var der slagteri i en sidebygning. Jeg kan godt huske den gamle slagter Jensen, hvis søn, Konrad Jensen, senere overtog »gården« og den flotte villa. Men nu er det historie, nu ligger der jo højhus, forretninger med bl.a. Irma m.m.

Stralsund

Vi må ikke glemme Stralsund, som den del af Bagsværd hed, der lå mellem byen og Hareskoven. Det var nogle huse og gårde, som lå ved Højgaard og Holmehus.

Selve Bagsværd By stoppede jo næsten ved Skolen og Taxvej. Så kom Bakkegaard, som lå frit med god udsigt over markerne mod Mosen. Højgårds Allé stoppede ved »Trolldhøj« (hvor vi kælede om vinteren). Fra Højgårds Allé kunne vi »stikke« ad en sti over til Stralsund, og det var en lille genvej, vi tit brugte. Højgaarden hørte indtil 1866 under Aldershvile Slot. Vores førstelærer, C.C. Andersen Testrup, skrev en bog, som hedder: »Skytten på Højgaard«. Fra Højgaard gik det stærkt ned ad bakke til »Holmehus«, som var nabo til »Holmegaard«. Skulle man til Hareskov eller til de yderste gårde i Stralsund, måtte man over jernbanen, så til venstre lige for skovløberen i »Sandskredshus«, et stykke hen mod skovhjørnet, så over banen i modsat retning, og så havde man vejen til Hareskov langs med skoven, som var afgrænset mod vejen af et gammelt stengærde. Lige før kommune-grænsen kunne man køre ad en grusvej op forbi Langemosegaard og hjem til Bag-

Fig. 6. »Vadstrupgaard« lå, hvor Værebro-byggeriet rejste sig i 1960'erne. Ejendommen skyldtes en veteran fra treårskrigen, Lars Christiansen, som var startet med en lille moselod på fire tdlr. i Værebro-området, men efterhånden fik han købt så megen jord op, at han i 1890, da han solgte ejendommen, var oppe på 40 tdlr. Den omtales i La Cour fra 1915 som »nærmest en lystejeendom – ved Bagsværd Mose«. Som så mange andre landbrugsejendomme gik den i begyndelsen af dette århundrede over til at være handelsgartneri. Postkort fra omkr. 1930.

sværd forbi Vadstrupgaard, stadig kun ad grus- eller markveje. Først ved Krogaard den blev vejen tålelig. Andre gårde lå der i kanten af Mosen, men de var faktisk meget isolerede, så der kom vi sjældent forbi. Om Vadstrupgaard kan jeg fortælle, at de havde en meget flot have, ja næsten en lille park, hvor der også var en skøn lille sø. Man kan se en lille rest af »Parken« mellem Hareskovvejen og den første række højhuse ved bebyggelsen Værebro Park. Når herskabet på Vadstrupgaard fik gæster fra hovedstaden, blev de hentet på Bagsværd Station af gårdens landauer.

Der var i Stralsund en enkelt købmandsbutik, købmand Berthelsen, som også kørte rundt og solgte fisk, medens hans kone så passede butikken hjemme. Købmand Knud Beck kom senere med sin store forretning ved vejen »Skovdiget«, som også er af nyere dato. Oprindeligt skulle man jo over banen og langs skoven, inden vejen Skovdiget blev anlagt over markerne ved Holmehus.

Fig. 7. »Haraldsgave« var en fornem ejendom, der blev bygget omkr. 1920 af »Harald Plums Legatstiftelse«, der købte en anselig del af Aldershvile Slotspark i 1915. Der indrettedes senere et hvile- og rekreationshjem i den store ejendom, som siden 1949 har tilhørt Bagsværd Kostskole. – Foto fra omkr. 1935.

På Frederiksborgvej over for skovløberhuset »Sandkredshus« var der mellem banen og skoven en græsbevokset plads. Her havde »Bager Hans« (bagermester Hans Petersen på Hovedgaden, lige efter Kroen i retning mod Buddinge) en sommerrestaurant, ja, det var måske kun kaffe, skattefrit øl og is, man kunne købe, men der var god handel, for Københavnerne var tørre i halsen, når de havde cyklet den lange vej. Huset blev kaldt »Bismarcksklumpen«, fordi det var malet med hvide og røde lodrette striber.

Et år huserede et par tyveknægte i Bagsværd og Omegn. De havde lavet sig en komfortabel hule i »Aldershvile Skov« i en lille mørk grantykning. Taget på hulen var et par døre fra »Bismarcksklumpen«

Det »fine« kvarter

Bagsværd havde også sit »fine kvarter«, det var ved Søvej-Elmevænget, som stødte op til søen og skoven. Det var de »borgerliges« hjørne, men der boede på Søvej så kendte socialdemokrater som direktør Nielsen-Kolding og arbejderføreren Lyngsie. Nielsen-Kolding var sognerådsformand i Gladsaxe Kommune (1925-29), mens Lyngsie var kendt som fagforeningsmand og som direktør for mejeriet »Enigheden«, som fagbevægelsen jo ejede. I næstsidste hus på Skovalléen, lige efter Haraldsgave, boede en ældre forfatter, Tvermose Thyregod, som jeg tydeligt kan huske. Han gik rundt i haven med fløjlsbaret på hovedet, rygende på lang pibe. På Haraldsgave boede Niels Plum, der som ingeniør havde været rundt i verden og hjembragt mange skønne ting, der sammen med meget andet blev solgt ved en stor auktion. Senere startede familien Plum på Haraldsgave et pensionat for bedre stillede folk. Med tiden overtog Bagsværd Kostskole stedet. Som navnet siger, havde man elever på kost, men også børn fra hjem i skolens nærhed og omegn. Skolens ejer og forstander hed Møllerup, og det sagdes, at han var meget sparsommelig, hvilket gik ud over de fastboende elever, som jo var lige i voksenalderen og i stand til at sætte et solidt måltid til livs. Om de fik nok at spise, skal jeg ikke kunne sige, men de stod altid om eftermiddagen og proppede »basser« i sig hos de nærliggende bagere.

Kostskolen var højborg for spejderne i Bagsværd, og vi kunne komme og se på, når de havde spejderfester m.m.

Om vinteren gjorde Kostskolen et godt stykke arbejde med at holde kælkebakken »Højnæsbjerg« i orden. Midt i tyverne kunne der godt være lidt kold luft mellem elever fra Bagsværd Skole og dem fra Kostskolen. Eleverne fra Kostskolen kom jo fra »de højere kredse« og kunne godt stikke næsen i vejret, men dette ændrede sig, og sidst i tyverne begyndte de to skoler at spille fodboldkampe mod hinanden. Disse kampe medvirkede til afslibning af nogle »kanter«, og forholdet mellem de to skolars elever blev bedret betydeligt. Jeg ved ikke, hvordan det udviklede sig senere, for på den tid begyndte jeg at gå i lange bukser. Man var ved at blive voksen, kom i smedelære, skulle passe teknisk skole, og det var jo noget helt andet.

»Lorte-Kaj og »Jørgen Grønkål«

Gården Christianslyst (Gammelmosevej 315-17) blev center for Kommunens skraldevognskørsel, hvorunder jo også hørte det job med at tømme lokumsspande hos folk, der stadig havde de gamle »das«. Vognmand Jensen blev da også i folkemunde døbt »Lorte-Kaj«. Han var en hyggelig mand og vel også en god arbejdsgiver, han havde da en mand (Olsson), som havde 50 års jubilæum hos ham.

»Østerlund« (Gammelmosevej 306-18) og Heinze's »Vilhelms-Minde« (Gammelmosevej 320) var to store gartnerier, som strakte sig fra Gammelmosevej til nuværende Sæbjørnsvej. »Østerlund« lå nærmest jernbanen og havde da også jord næsten helt der hen til. Vores mangeårige viceborgmester er jo uløseligt knyttet til »Østerlund«. Det var Jørgen Jørgensen (kaldet »Jørgen Grønkaal«). Han var kendt for at være først på Københavns Grønttorv med årets nye jordbær. Senere dyrkede han champignon. Min far kom meget på »Østerlund«, og selv om Jørgen J. og min far var meget uenige politisk, var de meget fine venner, som havde kendt hinanden fra ca. 1910, da min far kom til Bagsværd. Jeg har da også hørt, at Jørgen J. var en god arbejdsgiver, som behandlede sine folk godt.

Der var ikke mange huse i Bagsværd i retning mod Buddinge. Der lå en stor grusgrav dér, hvor Bagsværd Idrætspark er i dag. Den rykkede senere derned, hvor »Hyrdeparken« nu ligger ved Sæbjørnsvej. Der var en cementwarefabrik (Dana), som, da man skulle bygge Søndergårdsskolen, blev flyttet til Ganløse. Den gamle etageejendom »Bagsværdhus« (lige overfor Ibsvej), kan jeg huske, blev bygget vel i trediveerne. Det var det første hus med store lejligheder i. Fra Gunnarsvej var der kun tre-fire huse, så kom den »Røde Kaserne«, hvor »Promenaden« er i dag, Bagsværd Hovedgade 81-83. Det var en rød lejlighed med vel fem-seks lejligheder med »lokummer« i gården. Disse »lokummer« blev dog lavet til »træk-og-slip«, men var alligevel langt fra det, vi i dag kalder hygiejniske, og om vinteren var der da også knas med frosne vandrør m.m. Folk i Bagsværd havde det meget med at give folk øgenavne, og havde, som nævnt, døbt huset »Den røde Kaserne«. Det faldt nogle beboere for brystet, og så blev huset døbt om til »Det røde Palæ«. Der var forøvrigt bag ved ejendommen et autoværksted, som jeg mener, var det første autoværksted i Bagsværd. Indehaveren, som boede i »Palæet«, var Jagd Jensen, som senere blev en kendt gas- og vandmester i Gladsaxe Kommune.

En rigtig landsbysmedie

Nu hopper vi over på den anden side af vejen, hvor »Frydensgave« lå. Det var oprindeligt en gård med ca. 80 tønder land, som havde måttet afgive sin jord til by og bane. »Frydensgave« blev senere rutebilstation og centrum for Poul Thomsens (søn af Mads Thomsen) Rutebil- og Turisttrafik. Otto Sørensen (Danmarks mester i vægtløftning) havde i en del år vulkanisørværksted i en sidebygning.

Så kom den første af landsbysmedierne, som der var to af i byen. Vi stod ofte som børn og var forundrede, når smeden brændte skoene til på hoven af hestene. Det skulle jeg jo selv komme til at gøre mange gange – ja, jeg har da også i 1940 skoet heste i Bagsværd Smedie. Er der en vogn- og beslagsmed, skal der også være en karetmager og tømmer, og det var der da også lige over for smeden. Når bøn-

Fig. 8. Bagsværd Kro eksisterede under skiftende omstændigheder gennem 307 år – fra 1668 til 1975. I fordums dage til vederkvælgelse for de vejfarende, og siden med den bymæssige udvikling var det et populært mødested både for sommergæsterne, søndagsturisterne og ikke mindst de lokale beboere til foreningsarrangementer, møder, familiefester osv. Det var oprindeligt en firlænget gård, hvis længer ses til venstre og højre, vinkelret på Hovedgaden. Den store hotellignende hovedbygning blev opført i 1906, mens der allerede i 1873 i den oprindelige staldlænge til venstre blev indrettet en »handelsbod«, der hurtigt blev kommunens største købmandsgård. Rejsestalden helt til venstre blev revet ned i 1923 i forbindelse med anlægget af den »nye amtsvej« – Budinge/Bagsværd Hovedgade. – Postkort fra omkr. 1907.

derne skulle have »ringet« hjul eller lavet nye hamler, vognstænger m.m., så havde karetmageren »det første ord«, og smeden »ringede« så hjulene og lavede jern- og vognbeslag. At »ringe« hjul skulle ske om sommeren, for da var træet tørt og fyldte mindst. Det kunne godt være en hård tørn, for der skulle være stort bål på essen, og når man skulle dreje ringene, så de blev ens varme over det hele, måtte man tæt på ildstedet, og så »bed« varmen i ansigtet.

Efter smeden kom »Bager Hans«, der havde butik ud til gaden, og bag ved lå bageriet. »Bager Hans« havde rigtigt »Bondebrød«, som vi børn var vilde med. Vi

havde et andet stort bageri i byen, det lå på det gamle torv ved »Gadekæret«. Fælles for de to bagere var, at de havde faste ruter rundt i omegnen, til »Mosen«, »Stengaarden«, Haspegaardskvarteret m.m., så folk vidste, når bageren kom. Dengang bagte bagerne jo alt deres brød selv, rugbrød, sigtebrød, franskbrød osv., og det var ikke småting, der blev omsat af byens bagere. På sommersøndage havde de yderligere sommerrestauranterne at levere til.

Der var mange rotter i Bagsværd på den tid, og især var bagerierne yndede tilholdssteder for rotterne. Man havde jo ikke samme renovation som nu, og bagerne havde som så mange andre i byen både grise, høns, kaniner m.m., der trak rotter til, da der tit lå mad serveret for dem.

Kroen og købmandsgården

Bagsværd Kro var mødestedet, når foreningerne i Bagsværd havde generalforsamling og andespil med levende gæs og ænder som præmier – ja, der var mange andre fester og møder på Kroen. Efter hvert ande- og gâsespil havde foreningerne stort besvær med at få de tremmekasser, gæs og ænder var i, tilbage igen. Kasserne blev jo brugt igen og igen, og det var for dyrt, hvis man skulle købe for mange nye kasser.

Efter Kroen kom Carl Jensens (»Skalde Carl«) store købmandsforretning. Jeg skriver store, og det passer. Foruden almindelige købmandsvarer blev der handlet med kul – koks – brænde – petroleum – værktøj – korn og foderstoffer – plovskær – støbejernsartikler – riste – kakkellovne osv. To hestevogne kørte rundt med varer til oplandet, og senere kom også en stor lastbil, som jo nok mest blev brugt til at hente varer hjem fra grossererne. Hareskov Kuranstalt var en meget stor kunde hos Carl Jensen, som hver dag sendte en vogn fuld af varer til »Kuren«.

Købmand Carl Jensen havde elever til oplæring i faget. De boede i værelser ved korn- og støbejernslageret.

Som vi havde to store bagere i Bagsværd, havde vi også to store købmænd. Den anden var købmand Svend H. Rasmussen, som lå længere fremme, hvor isenkræmmer Pallesen og Bagsværd Folkeblad er i dag. Det var i mange år den sidste forretning på nordsiden af Hovedgaden. Det, jeg har skrevet om Carl Jensen, kan næsten også gælde for Rasmussen, måske i lidt mindre målestok. Mellem de to købmænd lå så én stor forretning og nogle mindre. Den store var »Magasin« (Th. Møller) (Hovedgaden 154), hvor man kunne købe beklædning, sengetøj, gardinstof, garn, bændler – ja kort sagt alle slags manufakturvarer. Det var en stor forretning, som for øvrigt var en af de få, der gjorde noget ud af julepyntningen.

I samme ejendom, som »Magasin«, lå Bagsværd mejeriudsalg ud mod sidevejen »Hesteskoen«, som er den gamle indkørselsvej til Aldershvile Slot.

Mejeri og Magasin

Selve mejeriet lå lige ved siden af – ned mod banelinien. Bagsværd mejeri havde også biler, som besøgte oplandet og solgte mælk til folk. Ved en enkelt bil var der chaufføren og somme tider to-tre – ja måske flere mælkedrenge, som havde til opgave at anbringe mælkeflaskerne ved folks døre. Det var et arbejde, som begyndte meget tidligt, vel kl. ca. fem om morgenen. Jeg kan huske en af mælkedrengene, det er Orla Hansen, som nåede at fejre 40 års forretningsjubilæum i Bagsværd (»Orlas Cykler«). På højre hjørne af Hesteskoen lå et lille hus, hvor der var kaffe, chocolate, avis og tobaksudsalg (Th. Jacobsen). Det var her »Harders Farvehandel« startede, efter at Jacobsen var død eller havde solgt butikken, og hvor Den danske Bank i dag ligger.

Vi må ikke glemme Bagsværds anden smedie, som lå midt i byen, lige før Jacobsens lille hus (på det nuværende torv). Smeden blev kaldt »beskidsmeden«, fordi der altid var meget rodet og snavset. Men smedemester Hansen var en dygtig smed – ligeså sønnen Edvin. Man kan se noget af deres arbejde på hjørnet af Elmevænget og Slotsparken.

Ja, så er der ikke mange butikker tilbage på nordøstsiden af Hovedgaden. Efter »Magasin« kom Kocks Konditori, som fik brød og kager fra bager Kock i Lyngby. Det hed konditori, da man kunne købe kaffe og the, som blev serveret ved små borde.

Et hjemmebageri var næste butik. De bagte selv – bageriet lå i en bagbygning. Barbermester Jacobsen fik senere salon, der hvor hjemmebageren lå, og cigarmager Einar Jacobsen fik senere igen cigarrullerri og butik der. – Så kom en lille butik med herre- og drengetøj. Det var her, Priisholm startede sin butik, som blev til den store forretning »Bristol«. Priisholm flyttede ca. 1930 over i det nye hus, som blev bygget overfor den gamle smedie (Hovedgaden 127).

På den side var der kun skomager Reingaard tilbage, han havde værksted og en lille butik (senere Ferslev). Reingaard havde en stor papegøje i baglokalet, og den sad tit og kaldte: Reingaard – Reingaard, og nye kunder sagde så til skomageren: »Deres kone kalder...«

En poetisk grønthandler

Vi fik i 1923 en biograf i byen, den kom til at ligge lige over for skolen, på Stationsvej (nu Til Jernbanen), og jeg kan huske, at min ældre broder og jeg var henne og se den første film, som var »Ben Hur« – så vidt jeg kan huske. Det kostede 35 øre for børn dengang.

Vi krydser Hovedgaden og kommer over ved skolen, hvor »Asylet« – en slags børnehave – også lå.

Vi passerer nu Pinievej og kommer forbi Primgaards skønne dejlige bondehus. Primgaard havde savværk og tømmerhandel langs Pinievej, og han byggede sig en dejlig villa på Kostskolevej 1, ved hjørnet af Kurvej (som nu tilhører Bent Bertramssen fra TV). Sønnen Frede overtog det gamle hus, men købte senere det store hus »Stenten« på Skovdiget.

»Bakkely« skal vi så forbi, det var en gammel gård, som var lavet om til lejligheder. Ved »Bakkely« lå nogle gamle huse, og i ét af dem boede »Krøllelas«, som havde en lille grønt- og frugtbutik. Når »Magasin« på modsat side lavede sin flotte julepyntning, ville »Krøllelas« ikke stå tilbage for den store butik, og jeg kan huske, at han et år lavede en flot model af det gamle hus samt et stort skilt med følgende tekst:

Alle går til Krøllelas
køber deres juleknas
appelsiner og citroner
hjem til deres koner.

Det gjorde skam stor lykke hos borgerne. Så var der ikke mange butikker tilbage, de to største var cigar- og avishandleren på hjørnet af vejen til Krogaarden og Mosen (i »Taarnhuset«, hvor Jyske Bank er i dag). Cigarhandleren hed Rasmussen, og han var jo lidt af et særsyn for os børn, fordi han havde træben. Slagtermester Hans Brun havde forretning i samme ejendom. Bag ved ejendommen lå slagteriet, hvor jeg har set Brun slagte kreaturer. En dag slagtede han en ko. Slagterlærlingen (Alf Kondrup) holdt koen, som fik en ordentlig en på panden af den store økse med tap på. Skindet blev flået af, koen hejst op, og den sprættedes så op og blev gjort klar til senere partering. Bagved slagteriet lå en stor mødding, hvor mavesæk og andre ting, som ikke kunne sælges, blev smidt ned. Der var godt nok en stor lem over møddingen, men den blev sjældent lukket helt, og så var der rykind af kvartere hunde, som fik sig en ordentlig »godbid«. Jeg har nævnt, at Bagsværd havde mange rotter, og man kan vel nok forestille sig, at der var steder, hvor rotterne ligefrem fik maden serveret på »guldallerken«.

Af butikker på den side af hovedgaden var der også en »slikmutter«, der kom et »Schous« sæbeudsalg og boghandler Aa. Fugl startede sin forretning.

Den første fiskeforretning

Men for at fuldende rækken af butikker må vi et smut mod »Gadekæret« igen, dvs. ad Bindeledet. Carl Jensens store købmandsforretning lå på hjørnet af vejen, som under broen ved banen førte til Lyngby eller til sø og skov. På det modsatte hjørne lå »Scheplers« kaffe – smør og ægforretning. Så kører vi under broen, hvor der lå en fiskeforretning på venstre side. Det var vel den første fiskeforretning i

Bagsværd, ja måske i Gladsaxe Kommune. Indehaveren, Hother Jensen, var svigersøn til kromanden, Siegfred Sørensen. Foruden butikken havde Jensen en »fisketur« til Hareskov og Værløse, ja helt til Farum på bestemte dage, så folk kunne være hjemme og købe fisk hos ham næsten på klokkeslet.

Overfor fiskeforretningen lå »Peter Post«'s hus, og en søn af »Peter Post« kom i lære i fiskeforretningen. Det var Hjalmar (»Hjalle«), som da Jensen sluttede i Bagsværd, fulgte med til hovedstaden. »Hjalle« fik senere sin egen fiskeforretning i København.

Hother Jensen havde i nogle år sit virke i den store fiskeforretning, som lå på Nørrebrogade ikke langt fra Slangerupbanen. Hans far havde startet denne forretning, som nu Hother Jensen førte videre sammen med en broder. Faderen boede i nogle år i »Lillebo« på hjørnet af Elmevænget og Slotsparken. Både Hother og broderen blev gift med døtre af Kromanden.

Alf Kondrup, som jeg nævnte som lærling hos slagter Brun, blev slagtermester i Slangerup, men fik så forretning i Mørkhøj på Mørkhøjvej lige efter Stavnshøj Allé.

Vi er næsten ved vejs ende og mangler kun grønthandler Johansens butik, som lå ikke langt fra det gamle sprøjtehus.

En stork i 1949

Jeg startede mine oplevelser fra Bagsværd fra ca. 1921 til ca. 1930 med at fortælle om storken, som skulle komme med en lillebror til os – det var i 1921, men jeg kan huske, at jeg i 1949 skulle på tur til Bagsværd- og Mørkhøj vandværk for aflæsning af el- og vandmålere (det skete hver dag – også søndag). Fra Bagsværd tog jeg turen over Hjortespring til Mørkhøj, min søn, som var 2 1/2 år gammel, sad på et sæde på stangen. Ved Herlev Kirke standsede vi og så på et storkepar, som havde rede netop her på Herlev Kirke. Det tror jeg nok er sidste gang, jeg så noget til storken her i omegnen.

Nu må man lige gøre sig klart, at Gladsaxe Kommune var ved at udvikle sig fra land til by. Mosehuller, småsøer og lign. blev opfyldte, så storkenes eksistensmuligheder blev jo meget begrænsede. – Men i tyverne og nogle år fremover, var storken da et almindeligt syn ved Bagsværd.

Mange slags husdyr

De, som kan huske »tyverne« i Bagsværd, kan give mig ret i, at rotter – ja det var noget, man måtte leve med.

På den tid var der jo mest selvstændige huse i Bagsværd, da huse med flere lejligheder var en sjældenhed dengang. Folk havde høns, duer, kaniner, ænder og gæs og for en del også en gris. Mange havde da også en ged, som de kunne malke og få gedemælk fra. Boede man ikke i eget hus, men til leje, så havde man dog i baghaven lov til at have en lille hønsegård, bur med kaniner og måske også plads til en gris.

Hvad fik så folk ud af at have sådanne husdyr. Ja – man kunne sætte en god steg på bordet om søndagen, som var den dag, da hele familien var samlet – var der dage i ugen, hvor middagsmaden var meget enkel, ja så tog man revanche om søndagen, hvor familiemedlemmerne var omklædte til »søndagstøjet«. Ja, for de flestes vedkommende var det spørgsmål: »Fri weekend« begrænset til frihed fra søndag kl. ca. 11 og resten af dagen.

Rotter i bukserne

Jeg har nævnt, at bagere, slagtere m.m. havde møddinger, hvor »maden« ligefrem blev lagt frem på »guld tallerken« til rotterne, men også hos »private« var der »frit slav« – der blev jo lagt mad ud til høns, ænder, gæs, kaniner, duer osv., og hvad der blev levnet »var jo lige til rotterne!«

Bag min fars hus i »Godtgemt«, blev der anlagt et stort gartneri, som fik »skrald« hjem fra København. Dette skrald blev brugt til at lægge i bunden af mistbænkene for at skabe varme, så grønsagerne kom tidligere frem.

Jeg var vidne til, at når man kom med skraldevognene og åbnede fjælene, ja så pilede rotterne ud i »friheden«.

Vi havde en hund (Polle hed den), som ikke kunne tåle lugten eller synet af en rotte; og jeg har tjent mangan en krone ved at møde op med Polle, som knækkede ryggen på mange rotter.

Jeg kan huske, at bestyreren på »Bagsværdgård« havde fået min far til at komme med Polle, da de havde sidebygningen (hvor kornet var opmagasineret) fuld af rotter. – Polle ordnede mange rotter den dag – ja, flere end fire voksne mandfolk kunne klare. Jeg kan så tydeligt huske, at de voksne bandt tov om deres bukseben, for rotterne for jo forvildede rundt, og det var jo ikke sjovt for folk at få en rotte i bukserne.

Her kan jeg lige fortælle, at i ca. 1934 var jeg med til at anbringe en brandhane ved lossepladsen i Gladsaxe, der lå ved hjørnet af den senere Ringvej og Gladsaxe Møllevej, hvor Columbusvej nu er anlagt. Langs med vejen løb en grøft, som ved højlys dag var fuld af rotter, der løb fra og til – ja, det var da så galt, at vores sognepræst, Richardt Thomsen (»Pastor Fladhat«) skrev om det i den lokale avis og gjorde vrøvl over de mange rotter.

Kloakudløb ved badeanstalten

Tilbage til Bagsværd, som jo også havde mange rotter. Kloakeringen af Bagsværd var vel gennemført for bykernen, og hovedkloaken løb ud lige neden for det »gamle torv« for derefter i en åben gravet rende at løbe direkte ud i Bagsværd Sø.

Jeg har nævnt, at bademesteren på den daværende badeanstalt tømte »lokumsspanden« ud i søen, inden han lukkede og låste om aftenen, – men det var småting mod det, som strømmede ud i søen fra den åbne kloakrende! Jeg kan huske, at ved udløbet kunne vi tit se: Døde rotter, præservativer, »høm-hømmer« mm. – og dette var vel også medvirkende til, at badning i søen blev forbudt.

Der blev senere lavet et rensningsanlæg ved Søvej. Her blev kloakvandet rensset ved en biologisk proces. Dette anlæg er nu nedlagt, og kloakvandet pumpes videre til et rensningsanlæg hos nabo-kommunen Lyngby-Taarbæk.

Mus i sengen

Når man snakker »rotter«, kommer man vel ikke udenom at tale lidt også om mus. – Mus var jo sådan nogle små væsener, som man ikke kunne godtage at have indenfor sine vægge, men man havde ikke den samme aversion mod mus som mod rotter, og man satte da også musefælder op og prøvede at begrænse deres hærgen i spisekamre og viktualierum.

I mit barndomshjem havde jeg indrettet mig i et kammer bag vaskerummet, og jeg havde da i nogen tid en lille mus, som især blev levende, når jeg skulle sove. Nå, jeg fik da ram på den, så jeg kunne få min nattesøvn i fred.

Det gik jo med musene som med rotterne. Efterhånden som Bagsværd forvandlede sig fra bondesamfund til bysamfund, renovationen blev indført og de gamle møddinger forsvandt ja, så blev »rotte- og muselivet« stærkt reduceret.

Etagevask om lørdagen

Når vi nu taler »skadedyr«, så må vi vel også lige tale om lopper og lus. – Dengang kendte man jo ikke så meget til moderne badeværelser, og den personlige hygiejne var jo tit indskrænket til »etagevask« i køkkenet, som regel lørdag aften, og det var ikke alle familier, som gik så højt op i det.

Jeg kan huske, at jeg (da jeg gik i femte klasse) havde fået lus. Min mor, som var meget proper og renlig, blev meget vred, og fik udvirket, at jeg fik en anden sidekammerat. Senere blev der lavet »luseeftersyn« i skolen – og, ja det var jo synd for de pågældende, men blev nogen taget med lus i håret, så fik de en spritvaskning, og når de kom ud i skolegården, så kunne de andre elever jo straks se, at de pågældende havde haft lus.

Lopper kunne jo også give problemer, men var vel ikke så udprægede. Jeg har prøvet det én gang – jeg var på besøg andet steds i byen og skulle på W.C. Ja, det var jo et »gammeldavs lokum«, og da jeg kom hjem, begyndte det at klø, og min moder beordrede mig til at smide kludene og sørme om hun ikke fik fat i loppen og fik knækket ryggen på den.

Mange grusgrave

Jeg har i min omtale af Bagsværd i tyverne også nævnt, at der lige før byen var en grusgrav, som efterhånden bredte sig op til det sted, hvor »Hyrdeparken« ligger (ved Sæbjørnsvej). Betonvarefabrikken »Dana« (Bagsværd Hovedgade 104) på samme område, har jeg også omtalt, men tro ikke, at det var enestående for Bagsværd med Frydensgaves grusgrav. På den tid, hvor bilerne blev mere og mere almindelige, var man nødt til at forbedre vejene, og der skulle jo bruges grus og sten, som man måtte skaffe frem, og så opstod de mange grusgrave ved Bagsværd.

Frydensgave lå der, hvor der nu er stadion. Men der var også en grusgrav ved »Haraldslund« på vejen til Lyngby lige overfor »Lyngby Radio«, hvor P.O. Peder-sens Kollegium nu er.

På Triumfvej lå Røders store grusgrav, (hvor Skoleparken blev bygget i begyndelsen af 50'erne). Denne grusgrav blev senere flyttet til den anden side af Triumfvej ved Krakasvej (hvor der nu er børnehave og overløbsbassin på stedet). – Der var nemlig ikke plads til at udvinde mere grus i den gamle grav, da man var nået helt hen til Slangstrupbanens »skinnevej«, og der måtte man jo så stoppe.

Så kom Bondehavens Grusgrav- og Mørtelværk, der også lå op mod Slangstrupbanen, men som senere blev flyttet til Amundsensvej og senere igen til Vadstrupvej. Grusgraven på Amundsensvej lå der, hvor nu rækkehusene ved vejen Sandkrogen ligger, men må ikke forveksles med »Københavns Mørtelværk«, som lå på hjørnet af Bagsværdvej og Amundsensvej (Bagsværdvej 106-08) – (der hvor nu de beskyttede boliger »Møllegården« ligger).

Og så må jeg ikke glemme den vel ældste grusgrav i Bagsværd, der lå ved Krogshøjvej/Bagsværdal. Den var ikke så stor, jeg tror, at man der havde taget grus til forbedring af de få markveje, som førte fra Bagsværd til de nærliggende gårde. Gården Thorasminde lå lige op til nævnte grusgrav, hvor vi som børn havde vores første kælkebakke. (Thorasminde hed oprindelig »Grushøjgaard«, ligesom de nuværende vejnavne »Grushøj« (mellem Krogshøjvej og Lauretsvej) og »Grusgraven« (sidevej til Vadstrupvej ved Kroggården) minder om de mange grusforekomster.) Da vi blev større, søgte vi til »Troldhøj« ved Højgårds Allé for at kælke, så kom bakken på »Kurstien«, hvor vi forøvrigt kunne slukke tørsten ved en kilde, som »rindte« ved siden af bakken. Denne kilde kan ses endnu, eller i hvert fald overbygningen, for jeg tror ikke, der er »kildevæld« mere.

Der er lidt »historie« ved nævnte kilde. En ejer af Aldershvile Gods udstykkede »Højgård« fra Aldershvile. I skødet blev skrevet, at han skulle have ret til at hente vand fra Kilden, når han flyttede fra Slottet til Højgården.

Og når vi så taler om kælkning, – ja, så havnede vi jo på Højnæsbjerg (Hareskoven), når vi blev modne og modige nok til at tage turen ned ad den 48 meter høje bakke.

En sørgelig hændelse

Som afslutning på dette om grusgravene om og ved Bagsværd, kan jeg fortælle om en sørgelig hændelse, der skete i Frydensgaves grusgrav.

Det blev besluttet, at grusgraven skulle omdannes til et stadion med fodboldbaner m.m., og man gik i gang med forarbejdet, som blandt andet bestod i, at nogle store sten skulle sprænges bort. Formanden for arbejderne hed L. P. Larsen (også kaldet: »Lars Peter Ruth«, fordi hans hus hed »Ruth«). Ved en sprængning tændte luntene ikke, som den skulle, og L. P. Larsen gjorde den fejl, at han gik til sprængningsstedet for at undersøge sagen nærmere; da han var fremme, eksploderede ladningen, og L. P. Larsen fik beskadiget sine øjne og var blind resten af sin levetid.

L. P. Larsen var forøvrigt medlem af Gladsaxe Kommunes Sogneråd (1925-43) valgt af Socialdemokratiet, og så vidt jeg kan huske, slog han sin arbejdsgiver, murermester Poul Petersen, ud ved et opstillingsmøde på Bagsværd Kro.

Murermester Poul Petersen er kendt som den, der byggede nogle af Bagsværds første egentlige »lejekaserner« nemlig husene på Krogshøjvej (nu Bagsværdal).

Disse huse adskilte sig fra de øvrige huse i Bagsværd, ved at de havde »træk og slip« indenfor de »fire vægge« – altså ikke noget med at skulle i gården, når man var »trængende«. – Murermester Poul Petersen boede selv i en stor flot villa på vejen mod Lyngby, og selv om han virkede meget fornem, var han – som sagt – socialdemokratisk medlem af sognerådet (1929-33). Familien Poul Petersen var forøvrigt en af de mange familier i Danmark, som tog et Wienerbarn til sig, og jeg kan da huske, at denne Wienerpige kom hos familien mange – mange år efter, at andre familier havde sluppet forbindelsen til Wienerbørnene.

Mon ikke man kan fastslå, at Poul Petersen indledte Bagsværds overgang fra bondesamfund til bysamfund – med etagebyggeriet på Krogshøjvej (Bagsværdal) i begyndelsen af 1930'erne, hvor moderne faciliteter holdt deres indtog.

Redigeret af Arne Hermann i samarbejde med forfatterens søskende, Anny Schmidt og Poul Viholt.

PERSONALIA

Jørgen Dieckmann Rasmussen, f. 20.3.1954, cand.mag. i historie og engelsk fra Københavns Universitet, leder af Esbjerg Byhistoriske Arkiv siden 1981. Formand for S sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkiver 1988- .

Jørgen Dieckmann Rasmussen har speciale i 1700-tallets landbohistorie og har bl.a. undersøgt bøndernes holdning til udskiftningen i det nuværende Storkøbenhavn- sk e område. Resultaterne er offentliggjort i bogen »Bønderne og udskiftningen«. Derudover har han bl.a. udgivet en 1700-tals bondedagbog, ført-af sognefoged Lars Nielsen fra Stavnsholt ved Farum.

Ib Spang Olsen, tegner f. 11.6.1921, lærereksamen 1943, studier ved kunstakademiet 1945-49 og ved Den grafiske Skole 1947-49, lærer ved Københavns kommunes heldagsskole for drenge 1948-49 og ved Bernadotteskolen 1952-61, illustratør ved dagbladenes søndagstillæg fra 1942, medlem af Akademirådet 1978-81. Har udført bogillustrationer og -omslag, portrættegninger, rumudsm ykning, litografiske, zinkografiske og keramiske arbejder, produceret båndfilm, TV-udsendelser og skrevet børnebøger. Har indført de grafiske teknikker »zinkografi« og »direkte kopi« (heliografi), der tillader originalgrafik i bogtryk og offset-tryk. Tildelt kulturministeriets børnebogspris 1963, 1964 og 1967, Selskabet Bogvennernes tegnerpris 1966, Hans Christian Andersen-medaljen 1972 (internat. børnebogspris), kulturministeriets illustratørpris 1980.

Adresse: Slotsparken 64, 2880 Bagsværd.

Daisy Froberg, f. Nielsen, f. 28.10.1916. Søborg Skole 1923-31, handelsuddannet, g. 1945 m. havebrugskandidat Henry Froberg.

Adresse: Akademivej 25, 2800 Lyngby.

Arne Valdemar Viholt, f. 31.7.1917, d. 6.10.1987. Søn af postbud Anders Valdemar Viholt, Godtgemt 7, Bagsværd. Uddannet som grov- og beslagsmed hos smedemester Ludvig Nielsen, Buddinge Torv. Senere virkede han som assistent ved Glad- saxe Kommunes vandværk.

Ved sin død havde han bopæl Wergelands Allé 10, Søborg.

Illustrationer

Amding, E: s. 14, fig. 4, s. 24, fig. 9, s. 25, fig. 10, s. 30, fig. 13, s. 56, fig. 2.

Jensen, Sylvest: s. 60, fig. 3.

Spang Olsen, Ib: s. 20-21, fig. 6-7, s. 36, fig. 1, s. 39, fig. 2.

Statens Filmcentral: s. 8, fig. 1, s. 11, fig. 2, s. 13, fig. 3, s. 15, fig. 5, s. 32, fig. 15.

Udsnit af kort, hvortil Geodætisk Institut har ophavsret, er gengivet med instituttets tilladelse (A. 362/83).

Hvor intet andet er anført er billederne udlånt fra Gladsaxe lokalhistoriske Arkiv. For enkelte illustrationer i dette bind har det været umuligt at finde frem til den retmæssige copyright-indehaver. Såfremt vi på denne måde har krænket ophavsretten, er det sket ufrivilligt og utilsigtet. Retmæssige krav i denne forbindelse vil selvfølgelig blive honoreret, som havde vi indhentet tilladelse i forvejen.

Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune

Bestyrelse 1987-88

Afdelingsbibliotekar Ebbe Fels

formand, tlf. 02 98 39 41.

Bibliotekar Kirsten Havelund Strøm

næstformand, tlf. 02 87 48 77.

Stationsforstander C.C. Nielsen

kasserer, tlf. 02 98 82 15.

Kasserer fra 1. sept. 1988:

Bibliotekar Birte Madsen

tlf. 01 69 53 33.

Arkitekt Erik Starup

sekretær, tlf. 02 44 11 12.

Lektor, cand.mag. Arne J. Hermann, tlf. 01 56 20 74.

Adjunkt, cand.mag. Svend Honoré, tlf. 02 84 64 14

Bibliotekar, Hjejle Resen Steenstrup, tlf. 02 98 64 41.

